

TAMPEREEN YLIOPISTO
Taloustieteiden laitos

Vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyvä tilintarkastusriski: FAS versus IFRS

Yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Pro gradu – tutkielma
Joulukuu 2010
Ohjaaja: Petri Vehmanen

Joonas Pekkinen

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Taloustieteiden laitos; yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Tekijä:	PEKKINEN, JOONAS
Tutkielman nimi:	Vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyvä tilintarkastusriski: FAS versus IFRS
Pro gradu -tutkielma:	70 sivua, 3 liitesivua
Aika:	joulukuu 2010
Avainsanat:	IFRS, FAS, tilintarkastusriski, vaihto-omaisuus

Suomalaisten pörssiyritysten on tullut julkaista tilinpäätöksensä IFRS:n mukaisena vuodesta 2005 lähtien. Tässä tutkielmassa pyritään selvittämään, eroaako IFRS:n mukaan tehdyn tilinpäätöksen vaihto-omaisuuteen liittyvä tilintarkastusriski FAS:n mukaisen tilinpäätöksen vaihto-omaisuuteen liittyvästä tilintarkastusriskistä. Mielenkiinto tuloksia kohtaan tulee siitä, että Pk-yrityksille on julkaistu vuonna 2009 Pk-IFRS, jonka sisältö on hyvin samanlainen kuin normaalissa IFRS:ssä. Jos Pk-IFRS otetaan Suomessa käyttöön nykyisten suunnitelmien mukaisena, tulee Suomessa erittäin suuri osa yrityksistä IFRS:n soveltamisen piiriin. Tutkimus toteutettiin kyselylomakkeella, joka kohdistettiin KHT-tilintarkastajille.

Keskeisimpänä tilintarkastusriskin mallina käytettiin AR-mallia, jossa riski jaetaan kolmeen osaan: toimintariskiin, kontrolliriskiin ja havaitsemisriskiin. Tilintarkastusriskin määrittäminen on mallista riippumatta kuitenkin aina kiinni tilintarkastajan arviosta tilintarkastusriskin suuruudesta.

Kirjallisuudesta nousi esille kolme tutkielman kannalta keskeisintä eroa tarkastellun kahden tilinpäätösnormiston välillä. Ensimmäinen oli kiinteiden menojen sisällyttäminen vaihto-omaisuuden hankintamenoon. Toinen oli ero liitetietojen antamisvelvollisuuden laajuudessa ja kolmas vaihto-omaisuuden hankintameno määrittelyssä.

Tutkielman tulosten yleistettävyys jäi heikoksi alhaisen vastausprosentin takia. Rajoitukset huomioiden kuitenkin kolme seikkaa nousi tuloksista esille. Ensinnäkin tutkielman rajaaminen koskemaan vain vaihto-omaisuutta oli onnistunut, sillä tilintarkastajat pitivät vaihto-omaisuutta taseen merkittävämpänä yksittäisenä eränä. Toiseksi tilinpäätöksessä annettujen liitetietojen määrän kasvun nähtiin alentavan vaihto-omaisuuteen liittyvää tilintarkastusriskiä. Kolmantena tilintarkastajien mielestä IFRS-tilinpäätöksen vaihto-omaisuuteen ei liity alhaisempaa tilintarkastusriskin tasoa kuin FAS-tilinpäätökseen. Kymmenen vastaajaa kahdestakymmenestä ilmoitti olevansa täysin eri mieltä kyseisen väitteen kanssa.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Aihealue.....	1
1.2 Keskeiset käsitteet	2
1.3 Keskeinen kirjallisuus ja rajaukset	5
1.4 Tutkielman tavoite.....	6
1.5 Tutkimusote ja –menetelmät	7
1.6 Tutkielman rakenne	9
2 TILINTARKASTUSRISKI.....	10
2.1 Tilintarkastusriski	10
2.1.1 AR-malli	10
2.1.2 Johdon arviot tilintarkastajan lähtötietona.....	14
2.2 Vaihto-omaisuuden tarkastaminen	17
2.2.1 Vaihto-omaisuuden tarkastamisen tavoite.....	17
2.2.2 Vaihto-omaisuuden tarkastamisen merkitys riskin kannalta.....	17
2.2.3 Vaihto-omaisuuden tarkastaminen käytännössä.....	18
2.2.4 Riskejä vaihto-omaisuuden tarkastamisessa.....	22
2.2.5 Kirjanpidolliset arviot.....	24
2.2.6 Vaihto-omaisuuden arvostuksen tarkastaminen	25
2.2.7 Tilintarkastajan reagointi vaihto-omaisuuden virheisiin	26
2.3 FAS ja IFRS	26
2.3.1 Tilinpäätösten harmonisointi	26
2.3.2 IFRS:n soveltaminen	29
2.3.3 IFRS:n perusteet	30
2.3.4 FAS:n ja IFRS:n eroja	32
2.3.5 IFRS-siirtymän vaikutus taloudellisiin tunnuslukuihin.....	32
2.3.6 FAS:n ja IFRS:n eroja vaihto-omaisuuden käsittelyssä	35
2.3.7 Hankintamenon laskentamenetelmät.....	39
2.3.8 Liitetietovaatimukset	41
2.3.9 IFRS:n käyttöönoton vaikutus taseeseen.....	42
2.4 Tilintarkastusriski ja IFRS.....	43
2.4.1 Yleistä tilintarkastusriskin ja IFRS:n suhteesta.....	43
2.4.2 Teoreettinen viitekehys.....	45
3 EMPIIRINEN AINEISTO JA MENETELMÄT.....	47
3.1 Populaatio ja otos	47
3.2 Kyselylomakkeen laadinta.....	50
3.3 Aineiston keruu	51
3.4 Validiteetti ja reliabiliteetti.....	52
3.5 Aineiston kuvaus	52
4 KESKEISET TULOKSET JA NIIDEN RAJOITUKSET	59
4.1 Keskeiset tulokset.....	59
4.1.1 Vaihto-omaisuuden tarkastamisen ja tilinpäätösnormiston merkitys.....	59
4.1.2 Tilintarkastusriski eri tilinpäätösnormistoissa	61
4.2 Katoanalyysi	64

5 JOHTOPÄÄTÖKSET	66
LÄHTEET	68
KIRJALLISUUS	68
VIRALLISLÄHTEET	70
LIITE	71
KYSELYLOMAKE	71

1 JOHDANTO

1.1 Aihealue

Tässä työssä tutkitaan, *kokevatko KHT-tilintarkastajat vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyvän tilintarkastusriskin laskeneen Suomessa yrityksissä, joissa on otettu käyttöön kansainväliset tilinpäätösstandardit (IFRS) suomalaisten tilinpäätösstandardien (FAS) tilalle.* Tämän selvittämiseksi käytetään KHT-tilintarkastajilta kerättyä kvantitatiivista aineistoa.

Vaihto-omaisuus on valittu tarkastelun kohteeksi, koska se on yleensä taseen merkittävin yksittäinen erä (esim. Halonen & Steiner 2009, 347). Lisäksi Shibanon (1990, 113) mukaan tilintarkastusriski on erisuuri eri omaisuuserille. Vaihto-omaisuuden arvostamisen osalta on huomattavissa paljon eroja FAS:n ja IFRS:n välillä. Näistä esimerkkeinä ovat erot hankintamenon sekä varaston kiertojärjestyksen määrittämisessä. Tässä työssä pyritään selvittämään, onko näillä eroilla vaikutusta tilintarkastusriskiin KHT-tilintarkastajien mielestä.

Mielenkiinto tutkimustuloksia kohtaan tulee siitä, että myös pienille ja keskisuurille (PK) yrityksille on heinäkuussa 2009 julkaistu omat IFRS-tilinpäätösstandardit (PK-IFRS). Lähtökohtaisesti niiden periaatteet ovat hyvin samanlaiset normaalien IFRS-standardien kanssa. (Haaramo 2010, 331–333.) Tämän työn tuloksia voidaan siis mahdollisesti soveltaa PK-yritysten tilintarkastuksessa. Mikäli nykyiset PK-IFRS:n käyttöönoton suunnitelmat

toteutuvat, Suomessa IFRS:ää tai PK-IFRS:ää tulevat noudattamaan yritykset, jotka työllistävät noin 53,6 % koko henkilöstöstä.¹

1.2 Keskeiset käsitteet

- Tilintarkastusriski

Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan kansainvälisen tilintarkastusstandardin ISA² 200:n mukaan riskiä siitä, että tilintarkastaja antaa epäasianmukaisen tilintarkastuslausunnon, kun tilinpäätös on olennaisesti virheellinen. Tilintarkastusriski jaetaan olennaisen virheellisyyden riskiin ja havaitsemisriskiin. (Halonen & Steiner 2009, 19.)

- IFRS-normisto³

Haaramon ja Rädyn (2009) mukaan IFRS-normisto (jatkossa: IFRS) sääntelee laajasti tilinpäätösinformaatiota ja rakentuu kolmesta osasta:

1. tilinpäätöksen laatimista ja esittämistä koskevat yleiset perusteet eli teoreettinen viitekehys (Framework)
2. kansainväliset tilinpäätösstandardit (IFRS), joissa on 41 IAS-standardia (voimassa 30) ja kahdeksan IFRS-standardia
3. tulkintaohjeet, joita on 33 kappaletta (voimassa 11).

Yleisiin perusteisiin sisältyvät tilinpäätösinformaation tavoitteet ja hyödyllisyyden määräävät laadulliset ominaisuudet sekä tilinpäätöksen perustekijät ja sen laadinnan perusoletukset, kirjausperiaatteet, arvostusperiaatteet sekä pääoman ja sen säilyttämisen käsitteet.

¹ Tilastokeskus <http://www.stat.fi/til/syr/2008/syr_2008_2009-11-27_tie_001_fi.html> 27.11.2010

² International Standard on Auditing

³ International Financial Reporting Standards

- FAS⁴

Suomalaiseen kirjanpitoa ja tilinpäätöstä säätelevään normistoon viitataan tässä työssä termillä FAS. Se sisältää kirjanpitolain (KPL) ja kirjanpitoasetuksen (KPA) sekä kauppa- ja teollisuusministeriön päätösten mukaiset pakottavat säädökset. Näiden lisäksi kauppa- ja teollisuusministeriön yhteydessä toimiva kirjanpitolautakunta antaa ohjeita ja lausuntoja hakemuksen perusteella kirjanpitolain soveltamisesta. Lautakunta antaa myös hyvän kirjanpitolain edistämiseksi yleisiä neuvoja ja ohjeita kirjanpitolain soveltamisesta ja kirjanpidon pitämisestä sekä voi myöntää poikkeuksia erikseen mainituista kirjanpitolain säännöksistä. Edellä mainittujen lisäksi on myös muuta erityislainsäädäntöä, joka täydentää näitä yleissäännöksiä. Esimerkiksi osakeyhtiölaki, osuuskuntalaki, avoimista ja kommandiittiyhtiöistä annettu laki sekä arvopaperimarkkinalaki sisältävät tilinpäätöstä koskevia määräyksiä. (Kallunki, Lantto & Sahlström 2008, 18–19.)

- Vaihto-omaisuus

KPL 4.4 §:ssä vaihto-omaisuutta ovat ”sellaisinaan tai jalostettuina luovutettaviksi tai kulutettaviksi tarkoitetut hyödykkeet”. Vaihto-omaisuudella tarkoitetaan tässä työssä IAS 2:n mukaista vaihto-omaisuutta ja sen soveltamisalaa. IAS 2:n mukaan vaihto-omaisuutta ovat omaisuuserät, jotka

1. on tarkoitettu myytäväksi tavanomaisessa liiketoiminnassa
2. ovat käsiteltävinä tuotantoprosessissa tällaista myyntiä varten tai
3. ovat tuotantoprosessissa tai palveluja tuotettaessa kulutettavaksi tarkoitettuja raaka-aineita tai tarvikkeita.

Leppiniemen (2003, 61) mukaan IAS 2 johtaa tältä osin samaan lopputulokseen Suomen kirjanpitolain kanssa.

⁴ Finnish Accounting Standards

IAS 2 -standardia ei kuitenkaan sovelleta ensinnäkään keskeneräisiin pitkäaikaishankkeisiin eikä niihin välittömästi liittyviin palvelusopimuksiin. Toiseksi IAS 2 -standardia ei sovelleta rahoitusinstrumentteihin eikä maataloustoimintaan liittyviin biologisiin hyödykkeisiin tai maataloustuotteisiin korjuuajankohtana. Tämä rajausta tehdään vaihto-omaisuuteen, jotta FAS:n ja IFRS:n mukainen vaihto-omaisuus saataisiin keskenään vertailukelpoisiksi.

- KHT

KHT tarkoittaa Keskuskauppakamarin hyväksymää tilintarkastajaa. Tilintarkastuslain mukaan yhteisöllä on oltava KHT-tilintarkastaja tai KHT-yhteisö, jos yhteisö on laskenut liikkeeseen arvopaperimarkkinalaissa tarkoitettulla tavalla julkisen kaupankäynnin kohteena olevan arvopaperin tai jos yhteisössä täyttyy vähintään kaksi seuraavista edellytyksistä:

1. Taseen loppusumma edellisen tilikauden tilinpäätöksen mukaan on yli 25 000 000 euroa,
2. liikevaihto tai sitä vastaava tuotto edellisen tilikauden tilinpäätöksen mukaan on yli 50 000 000 euroa tai
3. palveluksessa on ollut edellisen tilikauden aikana keskimäärin yli 300 henkilöä.⁵

- Fifo-menetelmä⁶

Fifo-menetelmällä tarkoitetaan hankintamenon selvittämistapaa, jossa oletetaan, että ensiksi ostetut tai valmistetut vaihto-omaisuushyödykkeet myydään ensimmäisinä, ja näin ollen

⁵Keskuskauppakamarin www-sivut

<<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Usein-kysyttya>> 27.11.2010

⁶ First in, first out

kauden lopun vaihto-omaisuus koostuu viimeksi hankituista tai valmistetuista hyödykkeistä. (IFRS 2009, 626.)

- Painotetun keskihinnan menetelmä

Painotetun keskihinnan menetelmällä tarkoitetaan hankintamenon selvittämistapaa, jossa kunkin hyödykkeen hankintameno määritetään kauden alkaessa yhteisöllä olleiden ja kauden aikana ostettujen tai valmistettujen vastaavanlaisten hyödykkeiden hankintamenojen painotettuna keskiarvona. (IFRS 2009, 626.)

- Lifo-menetelmä⁷

Lifo-menetelmällä tarkoitetaan varastonarvostusperiaatetta, jonka mukaan tavaravarasto arvostetaan sen oletuksen mukaan, että viimeksi ostetut tavarat on myyty ensimmäiseksi (Taloustieto 1995, 71).

1.3 Keskeinen kirjallisuus ja rajaukset

FAS on ja on ollut käytössä vain Suomessa, joten tutkielma koskee vain Suomessa toimivia yrityksiä.

Vaikka tilintarkastus ei rajoitu vain tilinpäätöksen tarkastamiseen (esim. Akresh 2010, 66), keskitytään tässä työssä lähinnä tilinpäätöstarkastukseen. Näin siitä syystä, että tässä työssä on tarkoitus vertailla eri tilinpäätösnormistoihin liittyviä tilintarkastusriskejä, eikä tilinpäätösnormistolla pyritä vaikuttamaan esimerkiksi tarkastettavan yrityksen sisäisen kontrollin toimivuuteen.

⁷ Last in, first out

Tästä tutkimuksesta saadaan tulos, joka ei perustu faktatietoon, vaan tilintarkastajien *käsityksiin* tilintarkastusriskin suuruudesta. Tämä on rajoite, joka on välttämätön tilintarkastusriskin mielipiteisiin pohjautuvan luonteen takia (esim. Hwang, Taeksoo, & Han (2004, 22–23), Shibano (1990, 114)).

Tämän työn kysymyksenasettelu on aikasidonnainen, sillä IFRS-standardit uudistuvat jatkuvasti. Uudistaminen koskee kuitenkin Haaramon ja Rädyn (2009, 553) mukaan aina jotain yksittäistä tilinpäätösasiaa, eli standardeja ei uudisteta kokonaisuudessaan. Vaihtomaisuutta säätelevään IAS 2:eenkin on tullut vuoden 2005 jälkeen muutoksia ja lisäyksiä. Muun muassa marraskuussa 2006 julkaistu IFRS 8 (Operating Segments) on täydentänyt IAS 2:sta (IFRS 2009, A321). Tässä työssä kuitenkin oletetaan, että IFRS on pysynyt tämän työn kannalta olennaisin osin samanlaisena vuoden 2005 jälkeen.

1.4 Tutkielman tavoite

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää sitä, kokevatko KHT-tilintarkastajat vaihtomaisuuden tarkastamiseen liittyvän tilintarkastusriskin laskeneen IFRS:n käyttöönoton johdosta. Tutkielman alkuvaiheessa tutkija oletti, että tilintarkastusriski on pienentynyt, kun osa Suomessa toimivista yrityksistä on vaihtanut tilinpäätösnormistonsa FAS:sta IFRS:ään.

1.5 Tutkimusote ja –menetelmät

Tämä tutkielma perustuu Neilimon ja Näsin (1980) esittämään nomoteettiseen tutkimusotteeseen. Nomoteettisella tutkimusotteella tarkoitetaan positivismiin ilmenemismuotoa silloin, kun positivismia harjoitetaan erityistieteen, tässä yrityksen taloustieteen, tasolla (Neilimo ja Näsi 1980, 4, 10). Nomoteettinen tutkimusote sisältää siis tällaisessa positivistisen tutkimuksen soveltamisessa käytettävät säännöt, sitoumukset ja menetelmät. Nomoteettisessa tutkimuksessa nojataan laajaan empiiriseen aineistoon (Neilimo & Näsi 1980, 33). Tässä työssä laaja empiirinen aineisto kerätään KHT-tilintarkastajilta kyselylomakkeella. Tavoitteena on selvittää, eroaako tilintarkastajien mielestä FAS:n mukainen tilinpäätös tilastollisesti merkitsevästi IFRS:n mukaisesta tilinpäätöksestä vaihto-omaisuuteen liittyvän tilintarkastusriskin osalta.

Positivismiin täsmällinen määrittelyminen on Neilimon ja Näsin (1980, 12–14) mukaan hankalaa, sillä kirjallisuudessa sille on esitetty erittäin monta määritelmää. Heidän mukaansa kuitenkin positivismiin keskeisistä piirteistä ollaan ainakin jollain tasolla yhtä mieltä. Neilimo ja Näsi (1980, 16) nostavat positivismiin eräänä tärkeänä puolena esiin sen nojautuvuuden kokemukseen ja aistihavaintoon eli empirismiin. Keskeisiä positivistisen tieteen tehtävää määritettäessä käytettyjä termejä ovat säännönmukaisuudet eli invarianssit; yleistyksiset, lait ja lainalaisuudet; tosiasiat ja selittäminen (Neilimo & Näsi 1980, 19).

Nomoteettinen tutkimusote pitää Neilimon ja Näsin (1980, 39–40) mukaan sisällään seuraavat seitsemän asiaa:

1. Selittäminen, ”miksi”-kysymykseen vastaaminen
2. käsitteellinen vaihe
3. empiirinen vaihe

4. todisteluvaihe
5. tutkijan pitäytyminen tutkittavaan kohteeseen nähden ulkoisessa, neutraalissa roolissa
6. kohteen ulkoisen käyttäytymisen tutkiminen, jolloin tutkimuskohteena ovat harvoin arvot ja normit sekä
7. operationalisointia, tiedon hankkimista ja erilaatuista käsittelyä koskevat säännöt sekä menetelmät, jotka turvaavat intersubjektiivisuuden.

Tämä tutkielma ei ole täysin nomoteettisen tutkimusotteen mukainen. Neilimon ja Näsin (1980, 8) mukaan harva tutkimus edustaakaan puhdaslinjaisesti mitään tieteenfilosofista ideaalimallia. Tässä tutkimuksessa eroavaisuus nomoteettisen tutkimusotteen ideaalimalliin on siinä, että tässä tutkimuksessa ei tutkita kohteen ulkoista käyttäytymistä vaan arvoja. Neilimon ja Näsin mukaan positivismi on kiinnostunut ennen kaikkea ”tosiasioista”. KHT-tilintarkastajilta kerätään tässä työssä heidän mielipiteitään tutkimusongelmaan liittyvistä seikoista sen sijaan, että kerättäisiin ”tosiasioita”. Tässä ”tosiasia” määritellään Niiniluodon (1980, 145) mukaisesti joko aprioriseksi tiedoksi eli tiedoksi, jonka todellisuus voidaan todeta vetoamatta lainkaan kokemuseräiseen havaintotietoon tai aposterioriseksi tiedoksi eli tiedoksi, jonka totuuden perustelemisessa joudutaan nojautumaan kokemukseen. Lisäksi tämän työn pääpainotus ei ole sen selvittämisessä, *miksi* jotain on tapahtunut, vaan siinä, *onko* jotain tapahtunut. ”Miksi”-kysymystäkin pyritään selvittämään ennen kaikkea olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta, mutta pääpaino ei ole siinä.

Tutkielma toteutetaan sähköpostikyselynä survey-menetelmällä. Survey-menetelmillä tarkoitetaan Alkulan, Pöntisen ja Ylöstalon (1995, 118, 121) mukaan etukäteen strukturoitua aineiston keruuta kysely- ja haastattelulomakkeiden avulla. Kyselymenetelmän vahva puoli on erityisesti sen tehokkuus ja taloudellisuus silloin, kun kerätään tietoa suurten ihmismäärien toiminnasta, asenteista ja mielipiteistä. Toisaalta

virheen ja satunnaisuuden riski on survey-kyselyssä suuri, sillä vastaaja voi valita vain yhden vastauksen valmiiden vastausvaihtoehtojen joukosta. Lisäksi mielipiteistä ja asenteista saatavat tiedot ovat kaikkein epäluotettavinta kerättävää tietoa. Kysely tehdään e-lomake-sovelluksella ja KHT-tilintarkastajille lähetetään linkki kyselyyn sähköpostitse.

1.6 Tutkielman rakenne

Luvussa 2.1 perehdytään tilintarkastusriskiin. Päällimmäisenä teoriana käsitellään tilintarkastusriskin perusmallia, AR-mallia. AR-mallista pyritään saamaan kattava kuva tarkastelemalla sitä usean kirjoittajan ottamasta näkökulmasta. Lisäksi luvussa perehdytään siihen, kuinka johdon tekemät arviot vaikuttavat tilintarkastusriskiin.

Luvussa 2.2 kuvataan vaihto-omaisuuden tarkastamista. Ensin selvitetään vaihto-omaisuuden tavoite, sitten vaihto-omaisuuden tarkastamisen merkitys tilintarkastusriskin kannalta ja viimeisenä selvitetään sitä, kuinka vaihto-omaisuuden tarkastaminen käytännössä toteutetaan. Osiossa kuvataan myös sitä, kuinka tilintarkastajat käsittelevät arvionvaraisia eriä sekä sitä, mitä riskejä vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyy.

Luvussa 2.3 perehdytään FAS:iin ja IFRS:ään. Normistoja kuvataan ensin yleisellä tasolla suhteuttaen normistot muihin maailmalla käytössä oleviin normistoihin sekä esittämällä syitä motiiveihin tilinpäätösstandardien harmonisoimiseksi. Tämän jälkeen kuvataan ensin kummankin tarkasteltavan normiston sisältöä ja sen jälkeen eroja normistojen välillä yleisellä tasolla. Viimeiseksi luvussa selvitetään eroja FAS:n ja IFRS:n välillä vaihto-omaisuuden tarkastamisen osalta. Luvussa 2.4 luodaan kappaleiden 2.1 – 2.3 pohjalta teoreettinen viitekehys sille, kuinka tilintarkastusriskin tulisi muodostua IFRS-tilinpäätöksissä verrattuna FAS-tilinpäätöksiin.

Luvussa 3 suoritetaan empiirisen aineiston kuvailu. Luvussa kuvataan populaation ja otoksen muodostuminen, kyselylomakkeen laadinta, aineistonkeruutapa, validiteetti ja reliabiliteetti sekä kuvataan saatua aineistoa. Luvussa 4 esitetään empiirisestä aineistosta saadut tulokset, ja luvussa 5 tehdään johtopäätökset tutkielman tuloksista.

2 TILINTARKASTUSRISKI

2.1 Tilintarkastusriski

2.1.1 AR-malli

American Institute of Certified Public Accountants (AICPA) on kehittänyt mallin tilintarkastusriskin arviointiin Statement on Auditing Standards (SAS) numero 39 ja numero 47:ssä (Audit Risk Model, AR-malli, kaava 1):

$$(1) \quad AR = IR \times CR \times DR$$

Mallissa *IR* kuvaa toimintariskiä eli liiketapahtumien lajia, tilin saldoa tai tilinpäätöksessä esitettävää tietoa koskevan kannanoton alttiutta virheellisyyksille, jotka voivat yksin tai yhdessä muiden virheiden kanssa olla olennaisia (Halonen & Steiner 2009, 46). *CR* kuvaa kontrolliriskiä eli todennäköisyyttä sille, että sisäinen valvonta ei huomaa eikä korjaa virhettä, joka on mahdollisesti liiketapahtumien lajia, tilin saldoa tai tilinpäätöksessä esitettävää tietoa koskevassa kannanotossa ja voi olla olennainen joko yksin tai muiden virheiden kanssa (Halonen & Steiner 2009, 46). *DR* kuvaa havaitsemisriskiä eli todennäköisyyttä sille, että tilintarkastaja ei tilintarkastusaineiston pohjalta huomaa virhettä,

joka voi yksin tai yhdessä muiden virheiden kanssa olla olennainen. Kokonaisuutena siis *AR* kuvaa sen todennäköisyyttä, että virhe tapahtuisi sisäinen valvonnan tai tilintarkastajan sitä havaitsematta. (Shibano 1990, 113.) Vaikka *AR*-malli on kehitetty USA:ssa, myös Suomessa voimassa olevissa tilintarkastusstandardeissa riski on jaettu samoihin komponentteihin kuin *AR*-mallissa, vaikka siitä ei käytetäkään nimitystä *AR*-malli.

Shibanon (1990, 114) mukaan riskin arviointia täytyy tehdä sen mukaan, onko kyseessä ei-strateginen tilintarkastusriski (non-strategic auditing risk, NSAR) eli asia, joka johtuu pitkälti tahattomasta väärin raportoinnista (errors), vai strateginen tilintarkastusriski (strategic auditing risk, SAR), joka johtuu tahallisesta väärin raportoinnista (irregularities). Jälkimmäisessä sana ”strateginen” viittaa siihen, että johto käyttää tilinpäätöksen virheellistä esittämistä strategisena välineenä esimerkiksi tilinpäätösvoiton kasvattamiseksi tai pienentämiseksi. Tilinpäätöksen tilit eroavat yleensä siten, että toisissa ei-strateginen tilintarkastusriski on suurempi ja toisissa taas strateginen tilintarkastusriski. Mikäli tahattoman virheen riski koetaan pieneksi, tulee tarkastusta arvioida lähinnä tahallisen väärinraportoinnin riskin näkökulmasta. Jos taas tahallisen virheen riski koetaan pieneksi, tulee tarkastusta arvioida lähinnä tahattoman raportoinnin riskin näkökulmasta. Kyseinen erottelu tehdään tilintarkastajan omaan ammatilliseen näkemykseen perustuen. Sitä, kumman tyyppin virheen todennäköisyys on suurempi, ei Shibanon (1990) mukaan voida arvioida puhtaasti minkään mallien mukaisesti, vaan se on aina riippuvainen tilintarkastajan omasta näkemyksestä.

Shibanon (1990, 113) mukaan *AR*-mallin mukaiset todennäköisyydet tulee laskea ensin tileittäin, koska tilintarkastusriski on erilainen erilaisille omaisuuserille. Aggregoimalla eri omaisuuserien tilintarkastusriski saadaan tilintarkastusriski kokonaisuudessaan. Aggregointiin ei tosin ole kehitetty toimivaa tapaa (Shibano 1990, 130), joten tällainen tilintarkastusriskin arviointi kyetään tekemään vain tilitasolla (omaisuuserittäin). Sisäisen kontrollin riskin suuruuden arviointi taas on aina tilintarkastajan mielipide, samoin kuin havaitsemisriskin suuruus. Kertomalla nämä todennäköisyydet kaavan mukaisesti saataisiin

AR eli tilintarkastuksen kokonaisriski. Nämä rajoitukset huomioiden päädytään siihen, että AR-malli toimii enemmänkin ajattelun välineenä kuin suoranaisena kvantitatiivisesti laskettavana mallina, joka antaisi tietyn tilintarkastusriskiä kuvaavan prosentin. Myös Akreshin (2010, 67) mukaan AR-malli on nimenomaan viitekehys eikä kaava.

Akresh (2010, 66) määrittelee integroidun tilintarkastuksen tarkastukseksi, jossa tilintarkastaja antaa mielipiteen sekä tilinpäätöksestä että taloudelliseen raportointiin liittyvän sisäisen kontrollin tehokkuudesta. Hän myös toteaa, että AR-malli on suunniteltu vain tilinpäätöstarkastukseen eikä siitä näin ollen ole hyötyä sisäisen kontrollin toimivuuden tarkastamisessa. Hän perustelee asiaa sillä, että mielipiteet sisäisen kontrollin toimivuudesta eivät ole riippuvaisia analyttisistä menetelmistä eivätkä substantiivisista yksityiskohtien testeistä. Suomen tilintarkastusalaan vaikuttavassa teoksessa *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset* (2008, 221, 224) integroidusta tarkastuksesta ei lausuta. Sen mukaan tilintarkastajan tulisi varmistua siitä, antavatko tilinpäätös ja toimintakertomus oikeat ja riittävät tiedot kohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta sekä ovatko tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen tiedot ristiriidattomia. Työtä, joka tämän tavoitteen saavuttamiseksi tehdään, ei kuitenkaan ole tilintarkastajan tekemää harkintaa täsmällisemmin määritelty. Tämän työn pääpaino on siis Suomen lainsäädännön mukaisesti tilinpäätöstarkastuksen tutkimisessa, joten tämä AR-mallin puute voidaan sivuuttaa tässä työssä.

Allen, Hermanson, Kozloski ja Ramsay (2006, 170) ovat koonneet muita kirjallisuudessa esitettyjä AR-malliin liittyviä puutteita. Ensimmäisenä puutteena he mainitsevat toimintariskin ja kontrolliriskin sekoittumisen keskenään. Toinen puute on se, että AR-malli ei huomioi tarkastusaineiston laatua. Kolmantena, AR-malli ei ota huomioon virheellisen hylkäämisen riskiä. Viimeisenä, AR-malli ei ole johdonmukainen tilintarkastajien tekemien arvioiden kanssa.

Hwangin ym. (2004, 22–23) mukaan tilintarkastajan tulisi tunnistaa kuhunkin tarkastukseen liittyvä kontrolliriski. Asteikkona riskin arvioinnissa käytetään ”korkeaa”, ”keskisuurta” ja ”matalaa”. Hwang ym. kuitenkin toteavat, että tämä on erittäin haastavaa, koska riskin arviointi ei perustu mihinkään objektiivisiin sääntöihin tai kriteereihin, vaan arviointi on aina ammatillinen mielipide ja riippuvainen tilintarkastajan kokemuksesta. Tästä syystä arvioiminen on erityisen haastavaa uransa alussa oleville tilintarkastajille. Hwang ym. käyttävät Case-Based Reasoning (CBR) -mallia (Ashley & Rissland, 1987) vaihtoehtona tilanteisiin, joihin tilintarkastusriskin mittaamisen yleinen malli (AR-malli) ei sovellu. Tämän työn kannalta malli ei kuitenkaan sovellu käytettäväksi, koska CBR on kehitetty kontrolliriskin mittaamiseen teollisuusyrityksissä (manufacturing industry), kun tämän työn aihe koskettaa kaikkien yritysten tilintarkastusta ja tilintarkastusriskiä kokonaisuudessaan, ei pelkästään kontrolliriskiä.

Shibano (1990, 114) luettelee oletuksia, joita hän on tehnyt tilintarkastusriskiä mitatessaan. Osa näistä oletuksista pätee tähänkin työhön. Ensinnäkin, mikäli sisäisen valvonnan toimenpiteet eli kontrollitoimenpiteet kyetään vaivattomasti ohittamaan, tulee kontrolliriski asettaa ykkösen suuruiseksi. Tässä työssä kuitenkin oletetaan, että tämä vaihtoehto ei ole mahdollinen. Toisena oletuksena rajataan pois se mahdollisuus, että tilinpäätöksestä vastaavat ihmiset kykenisivät muokkaamaan tilintarkastusaineistoa eli kuitteja, tiliotteita ynnä muita. Tilintarkastajaa ei ole koulutettu tunnistamaan väärennettyjä asiakirjoja, joten hyvin tehdyillä väärennöksillä tilintarkastajan harhauttaminen voi onnistua. Tätä asiaa tilintarkastaja ei kuitenkaan kykene ottamaan huomioon tilintarkastusriskiä arvioidessaan, joten se täytyy jättää tämän tarkastelun ulkopuolelle. Oletetaan siis, että yrityksillä on sisäinen kontrollijärjestelmä, joka toimii siten, ettei väärennöksiä pääse syntymään.

Shibanon (1990, 130) mukaan tilintarkastajan tulee aina tapauskohtaisesti määritellä olennaisen virheen raja eli olennaisuusraja sekä koko tarkastuksen että yksittäisten tilien tasolla, eikä tämän tason ratkaisemiseen ole olemassa mitään teoreettista mallia. Boyntonin ja Kellin (1996, 226) mukaan olennainen virhe tilinpäätöksessä on pienin virheiden summa,

joka aiheuttaa sen, ettei tilinpäätös ole tilinpäätösnormiston mukaisesti esitetty oikein. Tilinpäätöksen virheellinen esittäminen saattaa johtua joko tilinpäätösnormiston virheellisestä soveltamisesta, siitä ettei tilinpäätöstä laadittaessa ole pitäyditty faktatiedossa, tai tarpeellisen informaation jättämisestä pois tilinpäätöksestä. Tilintarkastajan tulisi huomioida tarkastuksen suunnitteluvaiheessa se, että tilinpäätöksessä saattaa olla useita olennaisuuden tasoja. Tuloslaskelman virheitä voidaan suhteuttaa kokonaistuloihin, liiketuloihin, tuloihin ennen veroja tai nettotuloihin. Taseessa virheet voidaan suhteuttaa kokonaisvaroihin, vaihtuviin vastaaviin, käyttöpääomaan tai osakepääomaan. Virheiden summaa tulisi käyttää, koska tuloslaskelma ja tase ovat keskenään vuorovaikutuksessa ja koska useat tarkastusmenettelyt liittyvät sekä taseeseen että tuloslaskelmaan. Esimerkkinä tästä ovat luotolla myynnit, joista tarkastetaan, että ne on kirjattu oikeana tilikautena. Tästä menettelystä saadaan todisteita sekä taseen myyntisaatavista että tuloslaskelman myynneistä. Boynton ja Kell (1996, 226–227) ovat myös esittäneet muutamia käytännön tilintarkastustyöstä esille tulleita kvantitatiivisia olennaisuuden mittareita. Heidän mukaansa olennaisuusraja ylittyy, kun virheen suuruus on

1. 5 – 10 prosenttia nettotuloista ennen veroja
2. $\frac{1}{2}$ – 1 prosenttia kokonaisvaroista
3. 1 prosentti omasta pääomasta
4. $\frac{1}{2}$ – 1 prosenttia bruttotuloista tai
5. vaihteleva prosenttiosuus joko kokonaisvaroista tai tuloista sen mukaan, kumpi niistä on suurempi.

2.1.2 Johdon arviot tilintarkastajan lähtötietona

Earley, Hoffman ja Joe (2008, 1461, 1480) tutkivat johdon tekemän sisäisen kontrollin ongelmien vakavuuden luokittelun vaikutusta tilintarkastajien tekemään ensiarvioon taloudellisen raportoinnin sisäisestä kontrollista (Initial assessments of internal Control

over Financial Reporting, ICFR) Auditing Standard (AS) 2:n mukaisesti. He määrittivät johdon ”ensimmäiseksi toimijaksi” ja tilintarkastajan ”toiseksi toimijaksi”. Fischhoffin (1977) mukaan ”toisen toimijan” aseman takia tilintarkastajat ovat haavoittuvaisia ”tiedon kiroukselle” eli kyvyttömyydelle jättää huomioimatta aiemmin käsiteltyä tietoa. Koska tarkastettavan yhtiön johdolta saatu tieto saattaa olla väärää tai puolueellista, tulisi tilintarkastajan kyetä tekemään johdon arvioista riippumaton arviointi kyseessä olevasta seikasta. Earley ym. (2008, 1461) tutkivat koeasetelmallaan sitä, kuinka johdon ensitoimijan asema vaikuttaa tahattomasti tilintarkastajien arvioihin. Esimerkiksi US GAAP:in mukaisen tilinpäätöksen tekevän yhtiön johdon tulee käyvän arvon arvioinnissa SFAS 157:n (FASB 2006) mukaan jaotella varat kolmeen kategoriaan. Earleyn ym. (2008) tutkimuksen sekä Earleyn (2002) tutkimuksen tulokset yhdistämällä voidaan todeta, että tilintarkastajan arviointiin käyvästä arvosta saattaa vaikuttaa johdon tekemä varojen jaottelu. Kennedyn (1995) mukaan tiedon puolueellisuuden kirousta on äärimmäisen hankala pienentää, koska se on syvälle juurrutettu vaikutus, jota ei pystytä lievittämään pelkästään yrittämällä enemmän (Earley ym. 2008, 1463).

Earleyn ym. (2008, 1462) mukaan tilintarkastajat joutuvat yhä useammin käyttämään johdon tekemiä arvioita omien arvioittensa pohjana. Tämä johtuu siitä, että yhä enenevässä määrin tilintarkastajat joutuvat ratkaisemaan monimutkaisia, jäsentymättömiä tilintarkastusongelmia, joihin ei ole selvästi määriteltyä ratkaisukaavaa. Tällöin he testaavat sitä, onko johdon antama arvio oikein, jolloin syntyy riski, että tilintarkastajan arviosta tulee vinoutunut johdon antaman arvion suuntaan. Earley ym. (2008, 1479) saivat tutkimuksestaan tuloksen, jonka mukaan tilintarkastajat kärsivät tiedon puolueellisuuden kirouksesta. Tilintarkastajat siis muuttavat käsitystään ICFR:stä, jos heidän arvionsa pohjautuvat yhtiön johdon antamiin arvioihin sisäisen kontrollin ongelmista verrattuna tilanteeseen, jossa tilintarkastajat johtavat täysin eksogeenisesti omat arvionsa. McDaniel ja Kinney (1995) saivat samansuuntaisia tuloksia. Heidän mukaansa tilintarkastajat eivät kykene jättämään huomioimatta johdon esittämiä yhteenvetotietoja, kuten kirjanpitoarvoja, tehdessään arvioita tilisaldoista. Heidän mukaansa tilintarkastajat, jotka eivät saaneet tutkimuksessa lähtötiedoksi johdon antamia kirjanpitoarvoja, tunnistivat tehokkaammin

virheellisiä arvoja. Kirjallisuudessa on toisaalta myös puolustettu sitä, että tilintarkastajien tulisi arvioita tehdessään käyttää hyväksi johdon antamia arvioita (esimerkiksi Antle 1982).

Vaikka esimerkiksi Kundan (1990) mukaan tilintarkastajat yrittävät alitajuisesti miellyttää tarkastettavan yhtiön johtoa, on Earleyn ym. (2008, 1480) mukaan huomioitava muutokset, jotka Sarbanes-Oxley Act (SOX) on tuonut mukanaan tilintarkastajien toimintaan. Earleyn ym. (2008, 1480) mukaan SOX:n jälkeiseen aikaan liittyy korkeampi tilintarkastusriskin taso sääntelyn ja PCAOB:n tarkastusten vuoksi, joten oletettavasti asiakkaiden mielipiteet eivät enää saa tilintarkastajien mielipiteitä muuttumaan yhtä paljon kuin aiemmin.

Earley ym. (2008) käsittelevät vain johdon arvion vaikutusta tilintarkastajan arvioon sisäisen kontrollin toimivuuden arvioinnissa. Heidän mukaansa tutkimuksesta saatiin kuitenkin viitteitä myös muista tilanteista, joissa johto on ensitoimija, jonka antamat tiedot vaikuttavat tilintarkastukseen. Tilintarkastajien tulee täysin johdon arvioista riippumattoman arvioinnin sijaan nykyään testata, ovatko johdon antamat arviot ja tilinpäätösesestimaatit järkeviä. Heidän mukaansa tilintarkastajien tekemiä puolueellisia arvioita voitaisiin mahdollisesti vähentää vaatimalla tilintarkastajia dokumentoimaan arviointinsa yksityiskohtaisesti. (Earley 2008, 1480.)

Tilintarkastusstandardin SFAS 157 mukaan joissain tapauksissa suositellaan sen prosessin testaamista, jolla johto loi tilintarkastamattomat tilinpäätössaldot. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on käyvän arvon estimointi. Toisissa tilanteissa tilintarkastajat testaavat, onko johdon esittämä arvo, estimaatti tai luokittelu järkevä. He voivat valita jälkimmäisen tavan, mikäli he uskovat, että kyseinen testaaminen on tehokkaampi tapa toteuttaa kuin täysin itsenäinen arviointi. (Earley 2008, 1480.)

2.2 Vaihto-omaisuuden tarkastaminen

2.2.1 Vaihto-omaisuuden tarkastamisen tavoite

Vaihto-omaisuuden tarkastuksen tavoitteet voidaan jakaa kahteen osaan (esim. Vahtera (1986, 263), Riistama (1999, 189)): Ensimmäisenä tavoitteena on varmistua vaihto-omaisuuden fyysisestä olemassaolosta. Tähän sisältyy varmistuminen siitä, että koko tilinpäätöksessä ilmoitettu vaihto-omaisuus on yhtiön omaisuutta ja fyysisesti olemassa ja että tilinpäätökseen sisältyy kaikki yhtiön omistama vaihto-omaisuus. Toisena tavoitteena on varmistua vaihto-omaisuuden tilinpäätösarvosta. Tähän sisältyy tarkastelu siitä, onko vaihto-omaisuus käyttö- ja myyntikelpoista, hinnoittelu tehty oikein, erät eritelty oikein ja riittävästi sekä onko tapahtumat jaksotettu oikein.

Riistaman (1999, 189) mukaan tavoitteena on pidettävä, että vaihto-omaisuusvarastot inventoidaan fyysisesti vähintään kerran tilivuoden aikana. Jossain tilanteessa voi Vahteran (1986, 264) mukaan olla niin, että tilinpäätöshetkellä ei suoriteta koko varaston inventointia. Tällainen tilanne voi olla silloin, kun tilinpäätösarvo perustuu vaihto-omaisuuskirjanpitoon. Tällöin tilintarkastajan on ensinnäkin tarkastettava onko inventointijärjestelmä sellainen, että se riittää takaamaan luotettavan tilinpäätösarvon ja toiseksi, onko määräkirjanpito luotettava sekä kolmanneksi, onko hinnoittelujärjestelmä oikein rakennettu.

2.2.2 Vaihto-omaisuuden tarkastamisen merkitys riskin kannalta

Halosen ja Steinerin (2009, 347) mukaan vaihto-omaisuus on yleensä taseen merkittävin yksittäinen erä, ja näin ollen yksi tilintarkastuksen keskeisimmistä tarkastuskohteista. Vahtera (1986, 264) arvioi, että 30–50 prosenttia tilinpäätöstarkastukseen käytettävästä

ajasta käytetään vaihto-omaisuuden ja siitä riippuvien tuloslaskelman erien tarkastamiseen. Halonen ja Steiner (2009, 347) toteavat lisäksi, että varastotoiminto vaikuttaa myös yrityksen muihin toimintoihin. Osto- ja myyntitoimintojen kautta varastoon tulee ja sieltä poistuu tavaraa. Välittömät ja välilliset työkustannukset taas vaikuttavat ennen kaikkea valmistustoimintaa harjoittavassa yrityksessä varaston arvoon palkkatoiminnon kautta. Vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyy monia haasteita tilintarkastajille. Joidenkin erien tunnistaminen voi olla tilintarkastajalle mahdotonta ilman objektiivisen asiantuntijan apua. Tällaisia eriä voivat olla esimerkiksi elektroniikkatehtaan puolivalmisteverastossa olevien tuotteiden tunnistaminen. Myös arvostukseen ja epäkuranttiuden määrittämiseen liittyvät kysymykset voivat olla erittäin haastavia.

Yrityksen vaihto-omaisuuteen liittyy joidenkin tutkimusten mukaan erityisen korkea olennaisen virheellisuuden riski. Vaihto-omaisuuden vääristely on usein ollut taustalla taloudellisen raportoinnin vilpillisyyksissä. Jos tarkastettavassa kohteessa on aiempina tilikausina havaittu vaihto-omaisuuteen liittyviä virheellisyyksiä, tulee tilintarkastajan huomioida nämä aiemmat kokemukset suunnitellessaan tilintarkastustoimenpiteitä. (Halonen ja Steiner 2009, 355.)

2.2.3 Vaihto-omaisuuden tarkastaminen käytännössä

Halosen ja Steinerin (2009, 347–348) mukaan tilintarkastajan tulee ensin saada yleiskuva tarkastettavan kohteen varastotoiminnosta. Tarkastuksen kannalta on merkittävää, onko tarkastettava yhtiö vähittäiskauppaa harjoittava yritys vai valmistustoimintaa harjoittava yritys. Vähittäiskauppaa harjoittavan yrityksen varastotoiminto on yleensä suhteellisen selväpiirteistä ja yksinkertaista, kun taas valmistustoimintaa harjoittavalla yrityksellä varastotoiminnot ovat yleensä monimutkaisempia. Tämä johtuu siitä, että vähittäiskaupassa varasto koostuu yleensä vain tavaravarastosta ja varastonimikkeiden arvo määräytyy ostohinnan mukaan sisältäen mahdollisesti vain erilaisia ostoon liittyviä välittömiä

hankintakustannuksia. Sen sijaan valmistustoimintaa harjoittavassa yrityksessä varastot koostuvat yleensä raaka-ainevarastosta, keskeneräisestä tuotannosta ja valmistevarastosta. Tällöin valmistusprosessin piirteet sekä valmistuskustannuslaskennan järjestelmä vaikuttavat varaston arvoon huomattavasti. Valmistusprosessit voidaan jakaa työ- ja konevaltaisiin prosesseihin: Työvaltaisissa valmistusprosesseissa palkka- ym. kustannukset vaikuttavat valmistevaraston arvoon, kun taas konevaltaisissa valmistusprosesseissa valmistevaraston arvoon vaikuttavat koneiden käytöstä aiheutuvat kustannukset.

Varaston arvoa määritettäessä varastokirjanpidossa olevien tuote- tai tavaranimikkeiden määrien on oltava oikeansuuruiset. Fyysinen inventointi toteutetaan laskemalla tuotenimikkeiden saldot eli toteamalla, kuinka monta yksikköä tavaraa on todellisuudessa varastossa. Varastossa olevien määräsaldojen lisäksi varaston oikea arvo edellyttää myös sen toteamista, että kaikkien tuotenimikkeiden arvo on oikein, eli tavaran kuranttiuden testaamista. Tavaran kuranttius tarkoittaa sitä, ettei sen myynti- tai käyttöarvo ole laskenut. (esim. Halonen ja Steiner (2009, 348), Riistama (1999, 177).) Tavaran kuranttiuden määrittäminen ja käsittely esimerkiksi epäkuranttiusalennuksen avulla vaihtelee sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaan. Eroja IFRS:n ja FAS:n välillä vaihtoomaisuuteen liittyvissä arvostuskysymyksissä käsitellään luvussa 2.3.6.

Tilintarkastajan tulee Halosen ja Steinerin (2009, 349) mukaan selvittää, millainen tarkastettavan yrityksen varastokirjanpidon järjestelmä on ja kuinka vaihto-omaisuuden valvonta on ylipäätään järjestetty. Tilintarkastuksessa on tärkeää, että tilintarkastajalla on kuva näistä seikoista, sillä varastotoiminnot ovat eri yrityksissä erilaiset johtuen tuotteiden ja tuotantoprosessien eroavuuksista yritysten välillä.

Halosen ja Steinerin (2009, 353–354) mukaan tilintarkastajan tulee perehtyä myös yrityksen sisäinen valvonnan järjestämiseen. Sisäisen valvonnan vaikutus tulee ottaa huomioon tarkastuksessa. Harkittavia seikkoja ovat esimerkiksi varasto- ja

valmistustoiminnon esimiesten eettiset arvot ja rehellisyys, sillä niistä muodostuu pohja muun henkilöstön toiminnalle. Tilintarkastajan tulee selvittää yrityksen toimivan johdon sekä tuotanto- ja varastotoiminnon johdon arviot toimintoon liittyvistä riskeistä. Näissä selonteoissa tilintarkastaja on kuitenkin kiinnostunut vain riskeistä, jotka liittyvät taloudellisen raportoinnin oikeellisuuteen. Myös muille kuin vastuuhenkilöille tehdään kyselyjä esimerkiksi käyttäen sisäisen valvonnan kyselylomakkeistoa. Varastotoiminnon sisäiseen valvontaan liittyen tilintarkastaja tutkii myös muuta yrityksessä laadittua varastotoimintoon ja valmistukseen liittyvää dokumentointia ja voi tehdä läpikulkutestin (walk-through), jossa muutaman tyypillisen tapahtuman avulla seurataan koko vaihto-omaisuuden ketjua alusta loppuun asti.

Vaihto-omaisuuden tarkastus voidaan Halosen ja Steinerin (2009, 356–363) mukaan jakaa kontrollien testaamiseen ja aineistotarkastustoimenpiteisiin. Jos tilintarkastaja toteaa yrityksen sisäisten kontrollien toimivan puutteellisesti, hän nostaa kontrolliriskiä ja alentaa havaintoriskiä. Tällöin tilintarkastajan on suoritettava enemmän aineistotarkastustoimenpiteitä. Kontrollien testaaminen jaetaan tapahtumisen, täydellisyyden, oikeellisuuden, katkon ja luokittelun testaamiseen. Tapahtumisella tarkoitetaan sitä, että kaikki varastokirjanpitoon merkityt tapahtumat ovat todellisuudessa tapahtuneet. Täydellisyydellä tarkoitetaan sitä, että kaikki vastaanotetut tavarat on kirjattu ja että ne sisältyvät vaihto-omaisuuteen. Oikeellisuus tarkoittaa sitä, että varastoon saapuneet tavarat on kirjattu oikeamääräisinä ja että niiden arvo perustuu todelliseen ostohintaan. Vastaavasti, kun tavaraa lähtee varastosta, tulee tavarat kirjata lähteneiksi oikeamääräisinä ja varaston arvon vähennyksen tulee perustua tavarantoiminnan oikeaan arvoon varastokirjanpidossa. Katkolla tarkoitetaan varastotapahtumien kirjaamista oikealle kuukaudelle tai tilikaudelle. Luokittelulla tarkoitetaan uusien käyttöön otettavien tuotenimikkeiden oikeanlaista ryhmittelyä varastokirjanpidossa.

Halonen ja Steiner (2009, 361–363) jakavat varastotoiminnan aineistotarkastustoimenpiteet edelleen analyttisiin aineistotarkastustoimenpiteisiin ja yksittäisten tapahtumien

tarkastamiseen. Analyyttisillä toimenpiteillä voidaan tutkia vaihto-omaisuuden ja tuotteiden kustannusten tason järkevyyttä tai kohtuullisuutta ja tunnistaa vaihto-omaisuudesta tai valmistuskustannuslaskennasta sellaisia piirteitä, joista saattaisi aiheutua olennaista virheellisyttä tilinpäätökseen. Vaihto-omaisuudelle voidaan suorittaa esimerkiksi seuraavia analyttisiä aineistotarkastustoimenpiteitä:

1. Verrataan raaka-aineiden, valmisteiden ja koko vaihto-omaisuuden kiertonopeutta edellisen vuoden kiertonopeuteen. Näin voidaan saada viitteitä vaihto-omaisuuden epäkuranttiudesta.
2. Verrataan tuoteryhmäkohtaista bruttokateprosenttia edellisen vuoden vastaavaan. Näin voidaan pyrkiä selvittämään, puuttuuko vaihto-omaisuudesta jotain tai sisältyykö siihen kuvitteellista varastoa.
3. Myytyjen tuotteiden kuluja voidaan verrata vastaaviin budjetoituihin lukuihin. Näin voidaan saada viitteitä vaihto-omaisuuden mahdollisesta alitai yliarvostuksesta.
4. Valmistuksen toteutuneita yleiskustannuksia voidaan verrata vastaaviin budjetoituihin tietoihin tai yleiskustannusstandardeihin. Näin pyritään varmistamaan valmistuskustannuksiin sisältyvien yleiskustannusten oikeasta tasosta.

Halosen ja Steinerin (2009, 363) mukaan yksittäisten tapahtumien tarkastamisella pyritään paljastamaan mahdolliset rahamääräiset virheellisyydet vaihto-omaisuuden arvossa. Yksittäisten tapahtumien tarkastamisen tavoitteet voidaan jakaa samalla tavoin kuin kontrollien testaamisen tavoitteet eli tapahtumisen, täydellisyyden, oikeellisuuden, katkon ja luokittelun testaaminen. Esimerkiksi tapahtumista voidaan testata ottamalla otos varastokirjanpitoon kirjatuista lisäyksistä ja vertaamalla niitä vastaaviin saapumisilmoituksiin. Täydellisyyttä testataan ottamalla otos saapumisilmoituksista ja vertaamalla sitä varastokirjanpitoon kirjattuihin lisäyksiin.

Fyysistä inventointia tehdessään tilintarkastajan tulee Halosen ja Steinerin (2009, 366–367) mukaan huomioida useita seikkoja. Ensinnäkin hänen tulee sisällyttää dokumentaatioon tarkistuslaskentojen tulokset ja mahdolliset muut havainnot, joita käytetään myöhemmin hyväksi vaihto-omaisuuden täydellisyyden ja oikeellisuuden varmistamisessa. Toiseksi hänen tulee varmistua siitä, että mukana ovat kaikki inventaariluettelot. Tämä toteutetaan dokumentoimalla käytettyjen ja käyttämättömien inventaariluetteloiden numerot myöhempää tarkastamista varten. Kolmanneksi hän dokumentoi viimeisten saapumisilmoitusten sekä lähetysluetteloiden numerot varastoon saapumisten ja varastosta toimitusten katkon oikeellisuuden tarkastamiseksi. Neljänneksi hänen tulee kiinnittää huomiota fyysisen inventoinnin aikana tavaroihin, jotka saattavat olla epäkurantteja, hitaasti kiertäviä tai niiden saldot näyttävät olevan epätavallisen suuret. Lisäksi hänen tulee selvittää, onko yrityksen tavaroita varastoituna muualla kaupintavarastona tai onko yrityksen varastossa toisten omistamia tuotteita kaupintatarkoituksessa. Tämän perusteella voidaan todeta ovatko muualla kaupintavarastossa olevat tavarat oikein yrityksen varastokirjanpidossa ja yrityksen varastossa kaupintatarkoituksessa olevat tavarat oikein poistettu yrityksen varastokirjanpidosta. Fyysisessä inventoinnissa havaittujen virheiden yhteissummaa verrataan määritettyyn olennaisuusrajaan. Jos määritetty olennaisuusraja ylittyy, tulee tilintarkastajan todeta, ettei vaihto-omaisuus ole esitetty oikein. Tällöin tilintarkastaja voi joko kehottaa yritystä korjaamaan arvon tilinpäätöksessään tai jos yritys ei tähän suostu, antaa mukautetun tilintarkastuskertomuksen.

2.2.4 Riskejä vaihto-omaisuuden tarkastamisessa

Halosen ja Steinerin (2009, 348–349) mukaan vaihto-omaisuuden arvostamisessa saattaa syntyä erimielisyyksiä yrityksen johdon ja tilintarkastajan välille. Nämä ongelmat voivat ilmetä yleensä lähinnä valmistustoimintaa harjoittavien yritysten vaihto-omaisuuden arvoa määritettäessä. Keskeneräisen tuotannon arvon määrittäminen tilinpäätösajankohtana saattaa aiheuttaa ongelmia. Lisäksi erimielisyyksiä voi aiheutua välittömästi valmistukseen liittyvien välillisten valmistuskustannusten kohdistamisesta valmisteille ja keskeneräiselle

tuotannolle. Toimivalla johdolla saattaa usein olla ongelmia myös todennäköisen myyntihinnan määrittelyssä ja vastaavasti tilintarkastajalla tämän arvion tarkastamisessa.

Halonen ja Steiner (2009, 355) ovat jakaneet vaihto-omaisuuteen sisältyvät riskit kahteen osaan: Ensimmäisenä ovat yrityksen toimialaan liittyvät riskitekijät. Heidän mukaansa esimerkiksi erityisen kireä kilpailu toimialalla saattaa aiheuttaa ongelmia vaihto-omaisuuden arvostamisessa, samoin kuin toimialan nopeat teknologiset muutokset muuttamalla yrityksen tuotteita nopeasti epäkuranteiksi. Toinen riski aiheutuu yrityksen omaan toimintaan liittyvistä tekijöistä. Esimerkkinä Halonen ja Steiner (2009) ovat käyttäneet jalokiviä ja toisaalta nostokurkia myyviä yrityksiä. Jalokivien ominaisuuksista johtuen niitä myyvien yritysten varasto on huomattavasti alttiimpi varkauksille kuin nostokurkia myyvän yrityksen varasto. Jälkimmäisiin riskeihin liittyvät myös riskit, jotka aiheutuvat siitä, että tilintarkastajan on vaikea tai mahdoton tarkastaa vaihto-omaisuuden oikeellisuutta ilman ulkopuolisen asiantuntijan apua. Esimerkkinä tällaisesta vaihto-omaisuudesta on kaivostoimintaa harjoittavan yrityksen varastossa olevan metallin määrä.

Hyväksymätön ostotapahtuma ja sen kautta varastoon saapuminen voi Halosen ja Steinerin (2009, 357, 359) mukaan johtaa ylisuureen varastoon. Vaikutus on sama, jos yrityksessä suoritetaan hyväksymätöntä valmistustoimintaa. Jos kyse on nopeasti vanhentuvista tavaroista, saattaa yrityksen vaihto-omaisuuden arvo olla liian suuri ja epäkuranttiusalennuksista aiheutua yritykselle tappiota. Yrityksessä on oltava toimintaohjeita ja menettelytapoja, joiden avulla tuotteiden epäkuranttiutta testataan. Vaihto-omaisuuden arvo voi vääristyä epäkuranttiuden takia, jos varastossa on tuotteita, joiden kiertoaika on pitkä tai määräsaldo on ylisuuria.

2.2.5 Kirjanpidolliset arviot

Tilinpäätökseen joudutaan Halosen ja Steinerin (2009, 395–396) mukaan ottamaan arvionvaraisia eriä, sillä kaikkia eriä ei ole mahdollista määritellä tarkasti (ks. myös Riistama 1999, 190). Tarkastaakseen nämä erät tilintarkastaja hankkii riittävän määrän tilintarkastusevidenssiä siitä, ovatko nämä erät merkitty tilinpäätökseen ja ovatko liitetiedoissa esitetyt kirjanpidolliset arviot sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaisia sekä ovatko näistä eristä tilinpäätöksessä esitetyt tiedot riittäviä. Tätä varten tilintarkastaja arvioi jo tarkastuksen suunnitteluvaiheessa riskejä tunnistaakseen olennaisen virheellisuuden riskit ja arvioidakseen niitä. Jo riskienarviointivaiheessa tilintarkastajan tulisi tutustua sovellettavan tilinpäätösnormiston vaatimuksiin kirjanpidollisista arvioista ja tilinpäätöksessä esitettävistä tiedoista. Tilintarkastajan tulisi myös selvittää, kuinka toimiva johto tunnistaa kirjanpidollisia arvioita koskevat liiketoimet ja tilanteet, sekä esittää niitä koskevat tiedot tilinpäätöksessä. Viimeinen arvioitava seikka on se, millaisiin tietoihin johdon tekemät arviot perustuvat ja millaisten menetelmien tai mallien avulla arviot lasketaan.

Tilintarkastajan tulee muodostaa käsitys arviointiepävarmuudesta ISA 540.15 mukaan. Arviointiepävarmuutta tutkiessaan tilintarkastaja tarkastelee sitä, kuinka johto on huomioinut vaihtoehtoisia oletuksia tai toteumia varsinkin, jos niitä on useita. Hän voi myös tarkistaa, seuraako yrityksen johto aikaisempina tilikausina tehtyjen kirjanpidollisten arvioiden toteumaa. Arvion ja toteuman välinen ero ei kuitenkaan välttämättä merkitse virhettä tilinpäätöksessä, sillä erityisesti käyvän arvon toteumaan vaikuttavat arvioinnin tekopäivän jälkeiset tapahtumat ja olosuhteet. Mikäli kirjanpidollisista arvioista todetaan aiheutuvan merkittäviä riskejä, tulee tilintarkastajan hankkia tarpeellinen määrä evidenssiä siitä, että merkittäviä riskejä koskevat kirjanpidolliset arviot ja niiden arvostusperusteet ovat sovellettavan tilinpäätösnormiston mukaiset. Jos kirjanpidollisia arvioita ei ole merkitty tilinpäätökseen, tulee tilintarkastajan ISA 540.17 mukaan tutkia, olisivatko sovellettavan tilinpäätösnormiston kirjaamisedellytykset täyttyneet. Kun tutkitaan

merkittäviä riskejä aiheuttavia kirjanpidollisia arvioita, tulee tilintarkastajan arvioida, onko arviointiepävarmuudesta esitetty tilinpäätöksessä sovellettava tilinpäätösnormisto huomioiden tarpeeksi tietoja. (Halonen & Steiner 2009, 396–397.)

Tilintarkastajan tulee Halosen ja Steinerin (2009, 397) mukaan tutkia myös mahdollisuutta johdon tarkoitushakuisuudesta kirjanpidollisia arvioita tehdessään. Viite tällaisesta voi olla esimerkiksi muutos kirjanpidollisessa arviossa tai sen tekemiseen käytetyssä mallissa sen jälkeen, kun toimiva johto on tehnyt olosuhteissa tapahtuneista muutoksista subjektiivisen arvion. Toinen viite tarkoitushakuisuudesta voi olla myös toimivan johdon käyttämät omat olettamukset, jotka poikkeavat markkinoilla käytetyistä olettamuksista. Kolmas tarkoitushakuisuuteen viittaava seikka ovat toimivan johdon valitsemat oletukset, jotka johtavat toimivan johdon kannalta edulliseen lukuarvioon. Tilintarkastajan tulee huomioida mahdollinen tarkoitushakuisuus riskiarviointia tehdessään ja suunnitellessaan siihen liittyviä toimenpiteitä. Tilintarkastaja arvioi myös, voiko näillä viitteillä olla vaikutusta muualla tilintarkastuksessa. Hän saattaa myös todeta, etteivät viitteet ole aiheuttaneet olennaista virheellisyyttä tilinpäätökseen kokonaisuutena.

2.2.6 Vaihto-omaisuuden arvostuksen tarkastaminen

Vaihto-omaisuudesta on Halosen ja Steinerin (2009, 405) mukaan ensin määritettävä, millä periaatteella vaihto-omaisuuden hinnoittelu tapahtuu eli mitä kustannuksia vaihto-omaisuuden arvoon sisällytetään. Sellaisenaan ostettujen tavaroiden hinnoittelu voidaan tarkastaa vertaamalla yksikköhintoja toimittajien ostolaskujen yksikköhintoihin. Valmistustoimintaa harjoittavassa yrityksessä keskeneräisen tuotannon ja valmisteiden hinnoittelu perustuu pääsääntöisesti valmistuskustannuslaskentaan. Arvostukseen liittyy kiinteästi myös käyvän arvon määrittäminen. Tilintarkastaja tarkastaa yleensä raha-arvoltaan suurten vaihto-omaisuusnimikkeiden arvostukset ja arvostusperiaatteissa mahdollisesti tapahtuneet muutokset. Epäkuranttius, hidaskiertoisuus tai ylisuuri varaston määräsaldo johtavat yleensä arvonalennukseen.

2.2.7 Tilintarkastajan reagointi vaihto-omaisuuden virheisiin

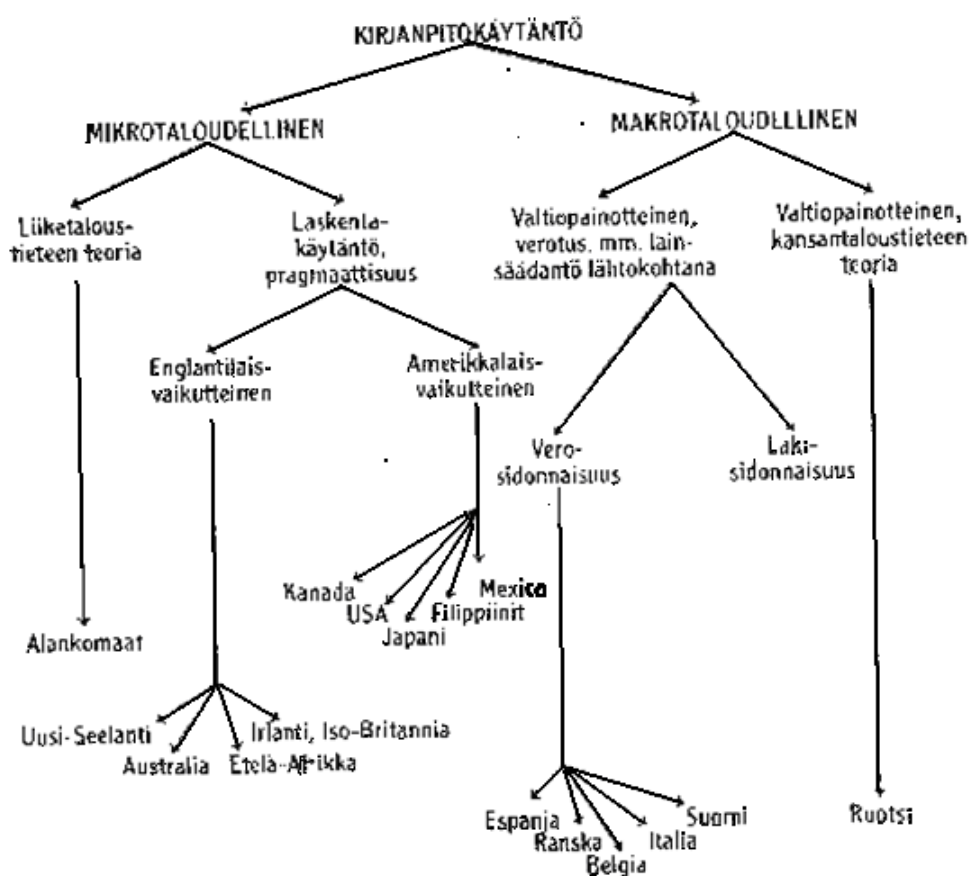
Vahteran (1986, 264–265) mukaan vaihto-omaisuuden arvoihin liittyvien virheiden määrän tulee olla tilinpäätöksen kannalta olennainen, että virheet tulee oikaista. Koska tilinpäätöksessä ei kuitenkaan koskaan päästä täyteen oikeellisuuteen, ei yksittäisiä ja merkityksettömiä virheitä tule oikaista. Jos vaihto-omaisuudessa huomataan virhe viikkoja tilinpäätöshetken jälkeen, saattaa sekä tilinpäätöksestä vastaaville henkilöille että tilintarkastajalle tulla kiusaus jättää virhe huomioimatta, sillä uutta inventointia ei enää tässä vaiheessa pystytä järjestämään ja virhettä tuskin enää jälkikäteen edes havaittaisiin. Kuitenkin, jos kyseessä on olennaiseksi luokiteltava virhe vaihto-omaisuudessa, tulee siihen tarkastustoiminnan uskottavuuden säilyttämiseksi reagoida. Tilanteesta riippuen menettelytapoja voivat olla esimerkiksi selvän määrävirheen oikaiseminen, puuttuvien varastojen lisääminen, hinnoitteluperiaatevirheen oikaiseminen tai tositteiden jaksotusvirheiden oikaiseminen.

2.3 FAS ja IFRS

2.3.1 Tilinpäätösten harmonisointi

Haaramo ja Rätty (2009) ovat määritelleet harmonisoinnin tilinpäätöskäytäntöjen yhdenmukaistamiseksi. Leppiniemen (2003, 21–22) mukaan eri maissa on erilaisia käsityksiä siitä, ketä tilinpäätösinformaation tulisi ensisijaisesti palvella. Näitä erilaisia sidosryhmiä ovat olleet osakkeenomistajat osingonjakopäätöksen perustana, julkinen valta tilastoinnin ja verotuksen toteuttajana sekä yritysjohto päätöksentekijänä. Eri maiden tilinpäätöskäytännöt ovat muutenkin eronneet suuresti toisistaan. Joissain maissa mikro- ja makrotaloudelliset teorit ovat toimineet tilinpäätösnormien taustalla. Kuviossa 1 on

jaoteltu eri maiden tilinpäätöskäytäntöjä niiden mikro- ja makrotaloustieteellisen pohjan perusteella. Suomen vanha, vuoden 1973 kirjanpitolaki perustui Martti Saarion kehittämään meno-tulo-teoriaan. Kansainvälistymisen sekä rahoitusmarkkinoiden keskittymisen myötä laajentuneet tilinpäätösten hyväksikäyttövaatimukset kuitenkin ajoivat Suomen vuoden 1997 kirjanpitolain nojautumaan meno-tulo-teorian sijaan Euroopan yhteisöjen tilinpäätösdirektiiveihin. Kansainvälistynyt kauppa sekä sijoitustoiminnan tarpeet ovat aiheuttaneet tarpeen tilinpäätösten harmonisointiin.

Kuvio 1 Kirjanpitolokäytäntöjen luokittelu (Leppiniemi 2003, 22).

Haaramon ja Rädyn (2009) mukaan eri maiden tarve yhtenäisiin tilinpäätöskäytäntöihin näkyy ennen kaikkea kansainvälisissä listautumistilanteissa. Tällöin kaikkien eri maissa toimivien yritysten tilinpäätöstietojen olisi nojaututtava samoihin, kansainvälisesti sovellettuihin periaatteisiin. Tämä on tärkeää ennen kaikkea taloudellisten tunnuslukujen vertailukelpoisuuden vuoksi. Vertailukelpoisuus heikkenee, mikäli eri maissa toimivissa yrityksissä tunnuslukujen taustalla olevat perustekijät lasketaan eri tavalla.

Monikansallisten yritysten tilinpäätösinformaation harmonisointiin ovat pyrkineet ennen kaikkea YK (Yhdistyneet kansakunnat) ja OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). Ne eivät ole antaneet tilinpäätösstandardeja, mutta ne ovat edistäneet yksityisen kansainvälisen järjestön IASB:n (International Accounting Standards Board - aikaisemmin International Accounting Standards Committee, IASC) antamien standardien (IFRS) aikaansaamista ja hyväksymistä tilinpäätösinformaation yhtenäistämiseksi. Tilinpäätösstandardeja antaa myös yhdysvaltalainen FASB (Financial Accounting Standards Board), jonka antamat standardit julkaistaan U.S. GAAP -standardikokoelmana (U.S. Generally Accepted Accounting Principles). Tilinpäätösten harmonisointiin on pyritty myös Euroopan yhteisöjen tilinpäätösdirektiivien avulla. Modernisointidirektiivin myötä tilinpäätösdirektiivien ja IFRS-standardien välillä ei ole ristiriitaa. (Leppiniemi 2003, 22–23.)

Trobergin (2003, 19) mukaan Suomessa valtio on vaikuttanut tilinpäätösraportointiin voimakkaasti verotuksen keinoin. Suomessa kulun on pääsääntöisesti sisällyttävä tilinpäätökseen, mikäli se halutaan saada verotuksessa vähennyskelpoiseksi. Tämä on muuttanut tilinpäätöksen päätavoitetta. Päätavoitteena ei ole enää ollut oikean ja riittävän kuvan antaminen tilikauden tuloksesta ja taloudellisesta asemasta, vaan verojen minimointi. Tähän tarkoitukseen on käytetty erityisesti poistoja ja varauksia. Tämä ei ole ollut vallitseva käytäntö ainoastaan Suomessa, vaan myös Japanissa ja Manner-Euroopassa.

2.3.2 IFRS:n soveltaminen

Euroopan unionin IAS-asetus tuli voimaan 14.9.2002. Sen myötä IFRS-raportointi tuli koskemaan kaikkia EU:n alueella toimivia julkisesti noteerattuja yhtiöitä. Asetuksen mukaan julkisesti noteerattujen yritysten on tullut tehdä tilinpäätöksensä IFRS:n mukaisena viimeistään vuodesta 2005 lähtien joitain siirtymäsäännöksiä lukuun ottamatta. Jos yrityksellä oli ollut julkisen noteerauksen kohteena vain velkainstrumentteja tai se oli soveltanut US GAAP –normistoa konserniraportoinnissaan, sen tuli siirtyä soveltamaan IFRS:ää viimeistään vasta vuonna 2007. Kansallisella lainsäädännöllä voidaan EU:n jäsenmaissa sallia IFRS:n soveltaminen myös pörssissä noteeraamattomien yritysten erillistilinpäätöksiin ja konsernitalinpäätöksiin. (Haaramo & Rätty 2009.)

Suomessa on kauppa- ja teollisuusministeriön (KTM) päätöksellä saanut laatia IFRS-tilinpäätöksen vuodesta 1998 lähtien. Ehtona soveltamiselle tällöin oli, että yritys oli julkisesti noteerattu ja sen osakekannasta oli vähintään puolet ulkomaisessa omistuksessa. IFRS:n mukaisen tilinpäätöksen sai laatia myös yritys, jonka osakkeita oli julkisen kaupankäynnin kohteena Euroopan talousalueen ulkopuolella olevassa OECD-maassa. KTM:n asetuksella (830/2003) nämä soveltamisen ehdot kumottiin siten, että 1.10.2003 lähtien IFRS-tilinpäätöksen laatiminen oli mahdollista jokaiselle julkisesti noteeratulle yhtiölle. Tämä asetus taas kumoutui KPL:n muutoksella (1304/2004), joka määräsi IFRS-raportoinnin pakolliseksi konsernitalinpäätöksen osalta yrityksille, joiden osakkeet oli julkisesti noteerattu. Vain muutama suomalainen yritys kuitenkin siirtyi vapaaehtoisesti soveltamaan IFRS:ää ennen vuotta 2005. (Haaramo & Rätty 2009.)

Heinäkuussa 2009 IASB julkisti PK-yritysten IFRS-standardit (PK-IFRS). PK-IFRS:n periaatteet ovat lähtökohtaisesti samanlaiset kuin laajassa IFRS:ssä, mutta periaatteita ei aukaista samalla tarkkuudella. Myöskään liitetietovaatimukset eivät ole PK-IFRS:ssä yhtä kattavat kuin laajassa IFRS:ssä, sillä informaation käyttäjien joukko on rajatumpi ja tiedon saamisen intressi alhaisempi. PK-yhteisöjen määritelmää ei ole vielä lyöty lukkoon.

Standardia valmisteltaessa oli esillä PK-yhteisön määrittäminen yhteisöksi, jonka henkilökunnan koko on 50 tai sitä suurempi. (Haaramo 2010, 331–333.) Jos tämä määrätään PK-yrityksen rajaksi, on Suomessa PK-IFRS:n käyttöönoton jälkeen IFRS:n ja PK-IFRS:n noudattamisvelvollisuus tai noudattamismahdollisuus yrityksillä, jotka työllistävät yhteensä noin 53,6 % koko *henkilöstöstä*.⁸ Tällöinkin tosin 99 % kaikista suomalaisista *yrityksistä* (pienet yritykset) jäävät IFRS:n tai PK-IFRS:n ulkopuolelle.

2.3.3 IFRS:n perusteet

Yritysten, joiden tulee laatia tilinpäätöksensä IFRS:n mukaisena, tulee IAS 1-standardin mukaan noudattaa jokaista voimassa olevaa standardia. Mikäli tilinpäätös joltain osin poikkeaa voimassaolevista standardeista, ei sen voida katsoa olevan IFRS:n mukaan laadittu. Tällä säädöksellä haluttiin estää erillisten eurooppalaisten IFRS:n tulkintojen syntyminen. (Haaramo & Rätty 2009.)

IFRS koostuu kolmesta osasta: viitekehuksesta, IFRS-standardeista ja IFRIC-tulkintoista. Perusoletuksena IFRS:n mukaisessa tilinpäätöksessä on toiminnan jatkuvuuden periaate (going concern) eli oletus siitä, ettei yrityksellä ole aikomusta eikä tarvetta lopettaa tai olennaisesti supistaa toimintojaan (IFRS 2010, 25). Suomen kirjanpitolaissa (1336/1997, KPL) on menon kirjaamisperusteena suoriteperuste. Kuitenkin myös maksuperuste on sallittu, mutta tällöin myyntisaamiset ja ostovelat on kyettävä jatkuvasti selvittämään. (KPL 2.3 §.)

IFRS-viitekehyksessä on tilinpäätösinformaatiolle annettu seuraavat laadulliset vaatimukset:

1. merkityksellisyys (relevance)

⁸ Tilastokeskus (http://www.stat.fi/til/syr/2008/syr_2008_2009-11-27_tie_001_fi.html) 27.11.2010

2. olennaisuus (materiality)
3. todenmukainen esittäminen (faithful representation)
4. vertailukelpoisuus (comparability)
5. varmennettavuus (verifiability)
6. oikea-aikaisuus (timeliness)
7. ymmärrettävyys (understandability)
8. taloudellisen raportoinnin hyöty-kustannustasapaino (the cost constraint on useful financial reporting).

(IFRS 2010, 15.)

Leppiniemen (2003, 43) mukaan Suomen kirjanpitolaissa ei ole mainittu kaikkia edellä mainittuja laadullisia ominaisuuksia. Kirjanpitolakiin kuitenkin sisältyy velvollisuus noudattaa hyvää kirjanpitotapaa ja IFRS:n laadullisten ominaisuuksien uskotaan vaikuttaneen hyvän kirjanpitotavan sisältöön ja tulkintaan Suomessa. Kallunki ym. (2008, 22) ovat luetelleet asioita, joita suomalaisen normiston mukaiseen hyvään kirjanpitotapaan kuuluu. Näitä ovat muun muassa olennaisuus, luotettavuus, täydellisyys, sisältöpainotteisuus, vakaan rahanarvon periaate, merkityksellisyys, todennettavuus sekä julkisuus. Hyvään kirjanpitotapaan kuuluvat myös vaatimukset oikeasta ja riittävästä kuvasta sekä laissa lueteltujen yleisten periaatteiden noudattamisesta. Lisäksi liitetiedoissa tulee antaa oikean ja riittävän kuvan varmistamiseksi tarvittavat tiedot. Kallungin ym. (2008, 22) mukaan edelleen kirjanpitolain sisältämiä, tilinpäätöksen laatimista koskevia yleisperiaatteita ovat jatkuvuus (going concern), menettelytapojen jatkuvuus (johdonmukaisuus), huomion kiinnittäminen liiketapahtumien tosiasialliseen sisältöön eikä yksinomaan niiden oikeudelliseen muotoon (sisältöpainotteisuus), varovaisuus, tasejatkuvuus, suoriteperusteisuus ja erillisarvostus (netottamiskielto).

2.3.4 FAS:n ja IFRS:n eroja

Leppiniemen (2003, 10–11) mukaan IFRS-standardit sisältävät monia tiedonantovelvollisuuksia, joita ei Suomen lainsäädännössä tai Euroopan yhteisöjen tilinpäätösdirektiiveissä ole edellytetty. IFRS-standardit on laadittu tyydyttämään ennen kaikkea sijoittajien tietotarpeita. Kun tähän lisätään tieto siitä, että tilinpäätöstietojen monipuolistuessa ja yksityiskohtaistuessa yhä useammat toimenpiteet vaikuttavat yrityksestä ulospäin muodostuvaan kuvaan, voidaan todeta, että IFRS-standardien soveltamisen aloittavien yritysten johdolta vaaditaan laaja-alaista opettelua ja kouluttautumista. Johdon tulisi ainakin päällisin puolin tietää, mitä IFRS-standardeista on säädetty ja mitä tulkintaohjeita standardien soveltamisesta on annettu. Raporttien lukeminenkin vaatii osaamista, ennen kaikkea sijoittajilta sekä tilinpäätös- ja osavuositietoja käyttäviltä viranomaisilta.

Lähtökohtaisesti sekä FAS:n että IFRS:n mukaisen tilinpäätöksen tulisi antaa oikeat ja riittävät tiedot yrityksen tilikauden tuloksesta ja taloudellisesta asemasta tilinpäätöshetkellä. IFRS kokonaisuutena sisältää standardit, yleiset periaatteet ja soveltamisohjeet. Jos IFRS-standardeissa on jokin seikka ristiriidassa yleisten periaatteiden kanssa, yleisten periaatteiden mukaisesta tavasta luovutaan ja noudatetaan standardia. Periaatteiltaan IFRS ja FAS eroavat toisistaan ennen kaikkea siinä, että IFRS on tasekeskeinen, kun taas FAS on tulolaskelmakeskeinen. (Leppiniemi 2003, 14.)

2.3.5 IFRS-siirtymän vaikutus taloudellisiin tunnuslukuihin

Pörssisäätiön (2005, 7) IFRS-oppaassa on viiden pörssiyhtiön osakekohtainen tulos ja omavaraisuusaste FAS:n ja IFRS:n mukaan laskettuna (taulukko 1). Näissä neljässä yrityksessä viidestä osakekohtainen tulos on kasvanut IFRS:ään siirtymisen myötä. Nämä

esimerkit ovat linjassa IASB:n kanssa, jonka mukaan varovaisuuden periaatteen noudattaminenkin aiheuttaa harhan tilinpäätökseen (IASB 2008, 49), ja näin ollen siitä on vuoden 2010 IFRS:n viitekehyksessä luovuttu kokonaan.

Esimerkkejä IFRS:n vaikutuksista tunnuslukuihin

	Tulos/osake		Omavaraisuusaste	
	euroa, 2003		%, 2003	
	FAS*	IFRS	FAS*	IFRS
Amer	2,77	3,35	51	49
Kemira	0,62	0,64	44	41
KONE	3,10	4,77	30	30
Outokumpu	0,54	0,68	32	33
UPM	0,70	0,61	48	43

*FAS = Suomalainen tilinpäätöskäytäntö

Taulukko 1 IFRS:n vaikutukset tunnuslukuihin⁹

Kallunki ym. (2008, 87–88) tarkastelivat 91 Suomessa pörssinoteeratun yhtiön vuosien 2002–2004 siirtymäraporttien avulla sitä, kuinka IFRS-siirtymä vaikutti kyseisten yhtiöiden tuloslaskelmiin ja taseisiin. Heidän mukaansa vaikutus oli huomattava. IFRS-siirtymästä aiheutuvan tulosuutoksen mediaani oli noin 13,6 prosenttia ja aritmeettinen keskiarvo noin 23 prosenttia. Lopettavan taseen loppusumman muutoksen mediaani puolestaan oli noin 2,4 prosenttia ja aritmeettinen keskiarvo 4,6 prosenttia. Suurimmat muutokset aiheutuivat IFRS 3 Liiketoimintojen yhdistäminen- ja IAS 17 Vuokrasopimukset - standardien käyttöönotosta eli toisin sanoen liikearvopoistojen peruuntumisesta ja tietynlaisten vuokrasopimusten käsittelystä rahoitusleasingisopimuksina.

⁹ Pörssisäätiön WWW-sivu <<http://www.porssisaatio.fi/artikkelit/ifrs-opas-miten-tilinpaatos-muuttuu,6>> 24.5.2010

Kallungin ym. (2008, 88–90) mukaan siirtymä IFRS:n soveltamiseen ei aiheuttanut muutoksia liikevaihdossa 51 prosentilla tarkastelluista yhtiöistä. Lisäksi, vaikka liikevaihto pieneni 34 prosentilla ja kasvoi 15 prosentilla yhtiöistä, liikevaihdon muutoksen mediaani oli tästä huolimatta nolla. Näistä suurimmat muutokset olivat negatiivisia, kun taas positiiviset muutokset olivat suuruudeltaan hyvin pieniä. Sen sijaan liikevoitossa tapahtui suurempia muutoksia. 73 prosentilla tarkastelluista yhtiöistä liikevoitto kasvoi siirtymän seurauksena. Muutosten mediaani liiketulosten osalta oli 1,064 miljoonaa euroa ja prosentuaalisesti liikevoitto kasvoi keskimäärin (mediaani) 10,23 prosenttia. Liikevoiton muutokset olivat huomattavasti suurempia ja laajamittaisempia kuin liikevaihdon muutokset. Vain kolmella yhtiöllä ei tapahtunut muutosta liikevoitossa. Liiketuloksen kasvu oli yli 20 prosenttia 29 yhtiössä ja yli 50 prosenttia 17 yhtiössä. 12 yhtiössä liiketulos pieneni yli 20 prosenttia. Myös tilikauden voittoon IFRS-siirtymä vaikutti huomattavasti. Muutoksen mediaani oli 800 000 euroa, jolloin kasvu oli keskimäärin (mediaani) 13,55 prosenttia. 76 prosentilla IFRS:n mukainen tulos oli suurempi kuin FAS:n mukainen tulos. 36 yhtiöllä voitto kasvoi yli 20 prosenttia, ja näistä 14 yrityksellä voitto kasvoi jopa yli 50 prosenttia. Kahdeksalla yrityksellä taas voitto pieneni yli 20 prosenttia. Vaikutukset tilikauden tuloksessa ovat samassa linjassa Rahoitustarkastuksen (Rata – nykyisin Finanssivalvonta, Fiva) tekemän tutkimuksen mukaan, jossa tarkasteltiin sataa IFRS:n käyttöönotettavaa yhtiötä. Kyseisessä selvityksessä tulosmuutosten mediaani oli 15 prosenttia.

2.3.6 FAS:n ja IFRS:n eroja vaihto-omaisuuden käsittelyssä

IAS 2 –standardi säätelee vaihto-omaisuuden käsittelyä IFRS-tilinpäätöksessä. IAS 1 –standardissa taas on säädetty, että taseessa tulee raportoida vähintään vaihto-omaisuuden kokonaismäärä ja eritellä se eri vaihto-omaisuusluokkiin joko taseessa tai taseen liitetiedoissa. IAS 1 ja IAS 2.37 esittävät vaihto-omaisuuden luokittelua kauppatavaroihin, tuotantotarvikkeisiin, raaka-aineisiin, puolivalmisteisiin ja valmisteisiin. (Haaramo & Rätty 2009.) KPA 9 §:n mukaan tuloslaskelma ja tase on laadittava kaavoja yksityiskohtaisempina, jos se on tarpeen tilikauden tuloksen muodostumiseen vaikuttaneiden tekijöiden tai tase-erien selventämiseksi. ”Kaavalla” viitataan tässä yhteydessä KPA 6 §:n mukaiseen tasekaavaan, jossa vaihto-omaisuus on jaettu 1. aineisiin ja tarvikkeisiin, 2. keskeneräisiin tuotteisiin, 3. valmiisiin tuotteisiin/tavaroihin, 4. muuhun vaihto-omaisuuteen ja 5. ennakkomaksuihin. Luokkia sekä IAS –standardien että KPA:n mukaisissa luokitteluissa on yhtä monta, mutta niiden sisältö voidaan luokkien nimien perusteella katsoa olevan joiltain osin toisistaan poikkeava.

Vaihto-omaisuudesta tehdyt arvonalentumiset täytyy IAS 1:n mukaan esittää joko tuloslaskelmassa tai tuloslaskelman liitetiedoissa. KPA 1 §:n mukaisen kululajikohtaisen tuloslaskelmakaavan mukaan tuloslaskelmassa tulee esittää arvonalentumiset kohdassa ”vaihtuvien vastaavien poikkeukselliset arvonalentumiset”. IAS 1:n mukaan kirjanpitovelvollisen tulee esittää kulut eriteltyinä joko tuloslaskelmassa tai sen liitetiedoissa kululaji- tai toimintokohtaisesti. Vaatimus kulujen erittelystä tuloslaskelmassa tulee Suomen kirjanpitoasetuksesta, johon sisältyy KPA 1 §:n mukainen kululajikohtainen tuloslaskelmakaava ja KPA 2 §:n mukainen toimintokohtainen tuloslaskelmakaava, joissa kummassakin kulut on eritelty.

Vaihto-omaisuudesta säättävää IAS 2 – standardia ei sovelleta rahoitushyödykkeisiin eikä IAS 11 – standardin mukaisia pitkäaikaishankkeista syntyviä keskeneräisiä töitä eikä niihin

liittyviä palvelusopimuksia. IAS 2:ta ei sovelleta myöskään IAS 41:n mukaiseen maataloustoimintaan ja sadonkorjuuhetken mukaiseen maataloustuotantoon. Korjuun jälkeen kuitenkin kyseiseen maataloustuotantoon sovelletaan IAS 2:ta, sillä tällöin maataloustuotanto on elintarviketeollisuuden raaka-ainetta.

IFRS:n mukaisessa tilinpäätöksessä vaihto-omaisuus arvostetaan hankintamenuun tai sitä alempaan nettorealisointiarvoon. Olennainen ero IFRS:n ja FAS:n välillä on hankintamenuun määrittely. IAS 2.10 määrää hankintamenuun määrittämistä. Sen mukaan vaihto-omaisuuden hankintamenuun sisällytetään kaikki ne osto- ja valmistusmenot sekä muut menot, jotka ovat aiheutuneet, jotta vaihto-omaisuus on saatu tarkasteluhetken sijaintipaikkaan ja tilaan. Tämä siis tarkoittaa sitä, että IFRS-tilinpäätöksessä kiinteät menot on sisällytettävä hankintamenuun. Jotta kiinteät menot voidaan sisällyttää hankintamenuun, tulee kirjanpitovelvollisen yrityksen laatia valmisteiden kustannuslaskelmat. KPL 4.5 §:n mukaan taas hankintamenuun sisällytetään ensisijaisesti hankinnasta ja valmistuksesta aiheutuneet muuttuvat menot. Samassa pykälässä mainitaan, että kiinteitä menoja saadaan lukea hankintamenuun, mikäli niiden määrä on olennainen suhteessa muuttuvien menojen mukaiseen hankintamenuun. Kallungin ym. (2008, 51–52) mukaan kiinteiden menojen sisällyttäminen vaihto-omaisuuden hankintamenuun voi joissakin tapauksissa huomattavasti muuttaa vaihto-omaisuuden tase-erän suuruutta.

Kiinteitä menoja kohdistetaan IFRS:n mukaisessa hankintamenuun määrittelyssä tuotantoyksikön normaalin toiminta-asteen mukaan eli normaaleissa olosuhteissa tapahtuvan tuotannon mukaan ottaen huomioon tavanomaiset tuotantolaitteiston korjaukset ja huollot. Normaali toiminta-aste perustuu useimmiten johdon kokemuksiin ja aiempiin tuotantokausiin. Toteutunutta tuotantoa voidaan myös käyttää kiinteiden menojen osuuden määrittämiseen, mikäli toteutunut tuotanto vastaa normaalia toiminta-astetta. Jos tuotanto on jostain syystä normaalia vähäisempää, tulee yksittäiseen hyödykkeeseen kohdistettavan kiinteän menon osuus yliarvioitua. Mikäli tuotannon määrä on vähentynyt, kirjataan tällöin kohdistamattomat yleismenot kuluksi. Jos taas tuotannon määrä on epätavallisen korkea,

käytetään toteutunutta tuotantoa hankintamenoa määritettäessä, jotta taseeseen kirjattava hankintameno ei muodostu liian suureksi. (Haaramo & Rätty 2009.)

Taulukossa 2 on eritelty IAS 2:n mukaan hankintamenoa sisällytettäviä menoja. Myynnistä aiheutuneita menoja ei saa koskaan sisällyttää vaihto-omaisuuden hankintamenoa, kuten ei myöskään niitä hallinnon menoja, jotka eivät ole syntyneet hankintamenoa määrittelyn mukaisesti.

Ostomenot IAS 2.11	Valmistusmenot IAS 2.12–IAS 2.14	Muut menot IAS 2.15–IAS 2.18	Palvelujen tuottamisesta syntyvät menot IAS 2.19
Ostohinta	Välittömät tuotannon määrän perusteella aiheutuvat menot, kuten työsuoritukset	Hankintamenoa määrittelyn perusteella esim. valmistuksesta johtumattomia yleismenoja tai suunnittelumenoja tuotteen suunnittelusta tiettyjä asiakkaita varten	Välittömät henkilöstömenot sis. työnjohdon menot
Tuontitulli, verot, joita ei saada takaisin verottajalta	Systemaattisesti kohdistettu osuus valmistuksen kiinteistä ja muuttuvista yleismenoista	Vieraan pääoman menot	Muut henkilöstömenot
Hankkimisesta välittömästi johtuvat kuljetus-, käsittely- ja muut menot	Kiinteitä: – tehdasrakennusten poistot – laitteiden poistot – tehtaan johdon/hallinnon menot		Kohdistettavissa olevat menot
Paljous- ja muut alennukset	Muuttuvia: – välilliset aineista ja työsuorituksista johtuvat menot		

Taulukko 2 Hankintamenoa sisältyvät menolajit (Haaramo & Rätty 2009).

Sekä IFRS:ssä että FAS:ssa noudatetaan vaihto-omaisuuden osalta alimman arvon periaatetta. Sen sisältö näissä kahdessa on kuitenkin erilainen. Alimman arvon periaate aiheutuu varovaisuuden periaatteen noudattamisesta ja tarkemmin siitä, että tappio kirjataan silloin, kun vaihto-omaisuushyödykkeestä ei saataisi myytäessä edes sitä vastaavaa hankintamenoa. IAS 2.9 sallii kaksi vaihtoehtoista tapaa kirjata vaihto-omaisuushyödyke. Se voidaan kirjata joko alkuperäiseen hankintamenoa tai sitä alempaan nettorealisointiarvoon. Nettorealisointiarvolla tarkoitetaan sitä arvoa, joka saadaan, kun

tavanomaisessa liiketoiminnassa saatavasta myyntihinnasta vähennetään mahdolliset arvioidut valmiiksi saattamisesta johtuvat menot ja arvioidut myynnin toteutumisesta johtuvat välttämättömät menot. Nettorealisointiarvon käyttö vastaa IFRS-viitekehyksen mukaista ajatusta siitä, että taseessa olevan omaisuuserän arvon tulee vastata siitä saatavaa taloudellista hyötyä eli kerrytettävissä olevaa rahamäärää. Tämä eroaa kuitenkin käyvän arvon käsitteestä siten, että nettorealisointiarvo on yrityskohtainen, kun taas käypä arvo määräytyy markkinoilla. KPL 5.6 §:n mukaan, mikäli vaihto-omaisuuden hankintameno tai luovutushinta on tilikauden päättyessä hankintamenoa pienempi, tulee erotus kirjata kuluksi. (Haaramo & Rätty 2009.)

Nettorealisointiarvon arviointi suoritetaan jokaisella tilikaudella uudelleen ja kirjataan taseeseen yleensä hyödykekohtaisesti. Hyödykkeitä voidaan kuitenkin yhdistellä, mikäli ne kuuluvat samaan tuotantolinjaan, niillä on sama lopullinen käyttötarkoitus tai jos niitä ei kyetä arvioimaan erillään muista saman tuotantolinjan hyödykkeistä. Nettorealisointiarvoa arvioitaessa käytetään parasta arviota, joka on saatavissa arviointihetkellä. Joissain tilanteissa, kuten kiinteää myyntiä tai palvelusopimuksia varten pidettävän vaihto-omaisuuden arvioinnissa, nettorealisointiarvo saattaa perustua myyntihinnan sijaan sopimushintaan. Kuitenkin, jos toimittavan yrityksen varastossa on sopimuksessa olevaa määrää suurempi määrä hyödykettä, perustuu ylimääräisen osan nettorealisointiarvon arviointi myyntihintaan sopimushinnan sijaan. Jos taas sopimuksen mukainen määrä on suurempi kuin varastossa oleva, saattaa syntyä IAS 37:n mukaisia varauksia. IAS 37.2:ssa (IFRS-standardit 2009, 1563) varaukset määritellään veloiksi, joiden ajoittuminen tai määrä on epävarma ja joka kirjataan silloin ja vain silloin, kun

1. yhteisöllä on aikaisemman tapahtuman seurauksena olemassa oleva velvoite (oikeudellinen tai tosiasiallinen)
2. on todennäköistä, että velvoitteen täyttäminen edellyttää taloudellista hyötyä ilmentävien voimavarojen siirtymistä pois yhteisöstä ja kun
3. velvoitteen määrä on arvioitavissa luotettavasti. (Haaramo & Rätty 2009.)

Raaka-aineiden tai vaihto-omaisuustarvikkeiden arvonalennusta tehtäessä käytetään nettorealisointiarvoa. Mikäli valmiiden tuotteiden hinta on raaka-aineiden hankintamenoa vastaava tai sitä suurempi, tasearvoa ei alenneta raaka-aineiden hankintamenoa pienemmäksi. Jos saadaan viitteitä siitä, että valmiiden tuotteiden hankintameno todennäköisesti tulee olemaan niiden nettorealisointiarvoa suurempi, voidaan raaka-aineiden hintaa verrata niiden jälleenhankintahintaan nettorealisointiarvon saamiseksi. Näin siksi, että jälleenhankintamenon aleneminen alle alkuperäisen hankintamenon saattaa viitata myös myyntihinnan laskemiseen. Mikäli arvonalennuskirjaus todetaan myöhempinä tilikausina tarpeettomaksi, se peruutetaan, mutta nettorealisointiarvo voidaan palauttaa korkeintaan alkuperäisen hankintamenon suuruiseksi. Vaihto-omaisuudessa käypää arvoa saadaan käyttää arvostusperusteena vain silloin, kun se kuuluu yritysostossa hankinnan kohteen varoihin. (Haaramo & Rätty 2009.)

2.3.7 Hankintamenon laskentamenetelmät

Vaihto-omaisuuden hankintamenon laskentamenetelmien osalta IFRS ja FAS eroavat toisistaan. Kirjanpitolain 4.5 §:n mukaan sallittuja hankintamenon laskentamenetelmiä ovat Fifo (first in, first out), Lifo (last in, first out) ja painotettu keskihinta, jotka ovat keskenään yhdenvertaisia. Leppiniemen ja Leppiniemen (2007, 299) mukaan kuitenkin verotuksessa hyväksytään varaston arvon määrittäminen vain joko todellisen käyttöjärjestyksen tai Fifo-periaatteen mukaisesti (EVL 14:2 § ja esim. KHO 1999/2208). Tämä tarkoittaa sitä, että Lifo-periaatteen käyttö ei ole käytännössä vaihtoehto FAS:n mukaista tilinpäätöstä tekevälle kirjanpitovelvolliselle. IFRS:ssä pyritään tarkastelemaan myös palvelujen tuotantoa, joten IFRS:ssä tulee tarkastella myös palvelutuotannon vaihto-omaisuuden arvon määrittämistä. Taulukon 3 mukaisesti IFRS-tilinpäätöksen vaihto-omaisuuden hankintamenon laskentamenetelmänä voidaan käyttää nimenomaisesti aiheutuneita yksilöityjä menoja, Fifoa tai painotettua keskihintaa. Nimenomaisesti aiheutuneilla yksilöidyillä menoilla tarkoitetaan aiheutuneita menoja, jotka on yksilöity tarkasti ennen

niiden kohdistamista vaihto-omaisuuden hankintamenoon. Tämä hankintameno määrittämistapa toimii ennen kaikkea niille hyödykkeille, jotka eivät ole vaihdettavissa. Painotetun keskihinnan laskennassa voidaan käyttää joko kausittaista tai vastaanottoeritteistä painotettua keskihintaa IAS 2.27:n mukaan. Sitä hankintameno määrittämismenetelmää, joka valitaan, tulee noudattaa kaikkeen luonteeltaan samanlaiseen ja samanlaiseen käyttöön tarkoitettuun vaihto-omaisuuteen.

Vaihto-omaisuutta myytäessä kirjataan myyntiä vastaava vaihto-omaisuuden kirjanpitoarvo kuluna samalle kaudelle, jona myynti tapahtui. Myös arvonalentumiset ja niiden palautumiset kirjataan tulosvaikutteisesti silloin, kun ne on todettu.

Vaihto-omaisuushyödyke	Hankintameno määrittäminen
Tuotteet, jotka eivät ole vaihdettavissa toisiinsa	Nimenomaisesti aiheutuneet yksilöidyt menot
Projektit	Nimenomaisesti aiheutuneet yksilöidyt menot
Palvelut	Nimenomaisesti aiheutuneet yksilöidyt menot
Muut: tavarat yms., joita ei määritetä yllä esitetyllä tavalla	FIFO tai painotettu keskihinta

Taulukko 3 Vaihto-omaisuuden hankintameno laskentamenetelmät IFRS:n mukaan.

2.3.8 Liitetietovaatimukset

IAS 2:n mukaan vaihto-omaisuudesta tulee antaa seuraavat liitetiedot:

1. sovelletut vaihto-omaisuuden arvostusperiaatteet, mukaan lukien hankintamenon laskentamenetelmä
2. vaihto-omaisuuden kirjanpitoarvo yhteensä sekä yritykselle tarkoituksenmukaisella tavalla eriteltynä
3. vaihto-omaisuuden määrä, joka on arvostettu käypään arvoon oikaistuna myyntikustannuksilla
4. kauden aikana kuluksi kirjattu vaihto-omaisuuden määrä
5. kaudella kuluksi kirjattujen arvonalentumisten määrä
6. aikaisemmin kirjattujen arvonalentumisten peruutukset tilikaudelta ja niihin johtaneet olosuhteet tai tapahtumat
7. velkojen vakuutena olevan vaihto-omaisuuden kirjanpitoarvo

Kallungin ym. (2008, 41–42) mukaan IFRS:ssä liitetietojen tärkeyttä lisää suomalaisen normistoon verrattuna se, että IFRS vaatii esittämään enemmän arvioihin perustuvaa informaatiota kuin FAS, ja näiden arvioiden taustalla olevista asioista annetaan tietoja liitetiedoissa. Yhteisön on annettava liitetiedoissa myös informaatiota arvioihin liittyvistä epävarmuustekijöistä, jotka aiheuttavat huomattavan riskin varojen ja velkojen kirjanpitoarvojen muuttamisesta olennaisesti seuraavan tilikauden aikana. Kirjanpitoasetuksessa (2–4 §) on säädetty siitä, mitä liitetietoja kirjanpitovelvollisen tulee antaa FAS:n mukaisessa tilinpäätöksessä. Koska KPA:ta ei ole jaettu omaisuuserittäin, liitetietovaatimukset on jaettu karkeammin kuin IFRS:ssä tilinpäätöksen laatimista koskeviin liitetietoihin, tuloslaskelmaa koskeviin liitetietoihin ja taseen vastaavia koskeviin liitetietoihin. (Haaramo & Rätty 2009, KPA.)

2.3.9 IFRS:n käyttöönoton vaikutus taseeseen

Kallunki ym. (2008, 90–91) ovat tarkastelleet muiden omaisuuserien ohella IFRS-standardien käyttämiseen siirtymisen vaikutuksia vaihto-omaisuuden tasearvoihin. Heidän tutkimuksensa mukaan vaihto-omaisuuden muutoksen mediaani oli nolla. Negatiivisia muutoksia vaihto-omaisuuden tasearvoissa tapahtui 22 prosentilla tarkastelluista yhtiöistä ja positiivisia muutoksia 35 prosentilla. Suurella osalla (42 %) muutosta ei kuitenkaan tapahtunut. Kokonaisuudessaan vaihtuvissa vastaavissa tapahtui pieni, 7000 euron muutos, joka vastaa 0,04 prosentin muutosta.

IAS 12 Tuloverot, IAS 39 Rahoitusinstrumentit: kirjaaminen ja arvostaminen sekä IAS 40 Sijoituskiinteistöt -standardien ohella Kallunki ym. (2008, 104) ovat maininneet IAS 2 Vaihto-omaisuus -standardin yleisemmin taseen omaa pääomaa kasvattavana kuin pienentävänä standardina. 24 prosenttia tutkimuksessa tarkastelluista yhtiöistä ilmoitti IAS 2 -standardin käyttöönoton kasvattavan avaavan taseen omaa pääomaa, ja vain kolme prosenttia ilmoitti IAS 2 -standardin käyttöönoton pienentävän avaavan taseen omaa pääomaa. IAS 2 -standardin aiheuttama muutos omaan pääomaan oli keskimäärin (mediaani) 540 000 euroa, mikä vastaa 1,44 prosentin kasvua avaavan taseen omaan pääomaan. Vaihto-omaisuuden suuruus voi joissain tapauksissa muuttua huomattavasti, kun vaihto-omaisuuden hankintamenoon sisällytetään IFRS:n mukaisesti kiinteät yleismenot. IAS 2:n käyttöönotto kasvattaa joidenkin suomalaisten yhtiöiden taseisiin merkittävä vaihto-omaisuuden arvoa ja avaavan taseen pääomaa. Vaikutus lopettavaan taseeseen on samansuuntainen kuin avaavaan taseeseen. 22 prosenttia tutkituista yhtiöistä ilmoitti, että IAS 2 -standardin käyttöönotto kasvattaa lopettavan taseen omaa pääomaa. Vain kolme yhtiötä ilmoitti standardin käyttöönoton pienentävän lopettavan taseen omaa pääomaa. Keskimääräinen muutos (mediaani) omaan pääomaan oli 590 000 euroa, joka vastaa 1,23 prosentin osuutta omasta pääomasta.

2.4 Tilintarkastusriski ja IFRS

2.4.1 Yleistä tilintarkastusriskin ja IFRS:n suhteesta

Mardenin ja Brackneyn (2009, 32) mukaan paljon tutkimusta on tehty siitä, kuinka IFRS ja US GAAP eroavat toisistaan. Sen sijaan on tehty hyvin rajoitettu määrä tutkimusta siitä, kuinka IFRS:n käyttöönotto vaikuttaa riippumattomien tilintarkastajien työhön. Suomalaisessa tutkimuksessa asian voidaan todeta olevan samalla tavalla. IFRS:n ja FAS:n eroista löytyy paljon tutkimusta ja kirjallisuutta. Esimerkkeinä aihealueelta tehdyistä pro gradu –töistä ovat Teemu Aution Osakeyhtiön oman pääoman sisältö ja käsittely (2007) ja Tanja Pajulammen Suomalaisten pörssiyritysten IFRS-siirtymisen vaikutukset markkina-arvoon ja tunnuslukuihin (2008). Yksi tilintarkastukseen ja IFRS:ään liittyvä pro gradu –tutkielma on tilintarkastajien palkkioita koskeva Ilkka Rantasaaren IFRS-muutostöiden vaikutukset tilintarkastajille maksettuihin palkkioihin (2008). Muuta kirjallisuutta IFRS-muutoksen vaikutuksista ovat esimerkiksi Haaramo ja Rätty (2009) sekä Kallunki ym. (2008). IFRS:n käyttöönoton vaikutuksia tilintarkastajan työhön on sen sijaan tutkittu Suomessa erittäin vähän.

Viitaten siirtymiseen US GAAP:n soveltamisesta IFRS:n soveltamiseen, Marden ja Brackney (2009, 32–33) toteavat IFRS:n käyttöönoton mahdollisesti kasvattavan tilintarkastusriskiä. Heidän mukaansa IFRS:n suurempi joustavuus US GAAP:iin nähden voi saada aikaan erimielisyyksiä tilintarkastajan ja yhtiön johdon välillä siitä, onko yhtiö soveltanut normistoa oikein. Tilintarkastusprosessi muuttuu (siirryttäessä US GAAP:sta IFRS:ään) IFRS:n myötä monimutkaisemmaksi, koska tilintarkastajat joutuvat pohtimaan ”lain henkeä” tiettyjen vakiintuneiden US GAAP:n mukaisten sääntöjen sijaan. Tämän asian kirjoittajat ovat johtaneet siitä, että IFRS:ää pidetään periaateperusteisempänä kuin

US GAAP:ia, jota yleisesti pidetään sääntöperusteisena. Käyttämättä termejä *periaateperusteinen* ja *sääntöperusteinen*, Leppiniemi (2003, 10) viittaa kirjoittajan käsityksen mukaan tähän eroon toteamalla tilinpäätöstietojen monipuolistuvan ja yksityiskohtaistuvan siirryttäessä FAS:sta IFRS:ään. Trobergin (2007, 250) mukaan keskustelu periaateperusteisesta ja sääntöperusteisesta laskennasta on pitkälti teennäistä. Hänen mukaansa on totta, että US GAAP:in soveltaminen johtaa joskus tilanteisiin, joissa soveltaja noudattaa lain kirjainta täsmällisesti, mutta ei sen tarkoitusta. Trobergin mukaan US GAAP -standardien takana, kuten IFRS -standardienkin takana, on perustavaa laatua olevat laskennan periaatteet. Näin ollen ero periaateperusteisen ja sääntöperusteisen normiston välillä on hyvin näennäinen. Troberg kysyy, onko normiston lähestymistapa periaateperusteinen, jos standardi itsessään sisältää vain pääperiaatteet ja pääsäännöt, kun taas soveltamisohjeissa annetaan hyvin yksityiskohtaista tietoa verrattuna lähestymistapaan, jossa standardi sisältää sekä periaatteet, pääsäännöt että yksityiskohtaiset suuntaviivat. Lisääntyvä joustavuus tilinpäätöskirjauksissa saattaa Mardenin ja Brackneyn (2009, 33) mukaan aiheuttaa mielipide mielipidettä vastaan –tilanteen tilintarkastajan ja yrityksen johdon välillä. Tämä taas voi johtaa siihen, että tilintarkastajat eivät osaa mukauttaa mielipidettään sellaisten tilinpäätösten osalta, jotka ovat oleellisesti virheellisiä.

Mardenin ja Brackneyn (2009, 33) mukaan siirtyminen IFRS:ään ei vaikuta ainoastaan yrityksen informaatiojärjestelmiin ja taloudellisen tiedon raportointiin, vaan myös niiden sopimus- ja kompensatiojärjestelmiin sekä koulutukseen, erityisesti johtokuntien ja tilintarkastuskomiteoiden koulutukseen. IFRS:n käyttöönotto (Yhdysvalloissa) saattaa edelleen johtaa siihen, että tilintarkastajien ja tilinpäätösten laatijoiden välinen dynamiikka muuttuu. Koska IFRS ei ole yhtä määräilevä kuin US GAAP, tulee yritysten tuottaa IFRS:n mukaisesti yksityiskohtaisempaa ja tarkempaa tietoa selvittämään niitä esitystapoja ja arviointeja, joita tilinpäätöstä laadittaessa on tehty. Tilintarkastajilla taas ei ole yksityiskohtaista säännöstöä, joilla he voisivat arvioida sitä, kuinka hyvin tilinpäätös noudattaa IFRS:ää.

Suurin tilintarkastajan kohtaama riski IFRS:n käyttöönoton myötä on Mardenin ja Brackneyn (2009, 35) mukaan arvostusta, ja ennen kaikkea käypää arvoa, koskevat väitteet. Tilintarkastajan tulee arvioida riski sille, että tarkastettavan yrityksen valitsemat tilinpäätösarviot voivat aiheuttaa olennaisen virheen tilinpäätökseen. Tämä on olennaisinta erissä, jotka vaativat johdon tekemää subjektiivista arviota. Myös yritysten toimintoihin vaikuttavilla yleisillä talouden vaikeuksilla¹⁰ voi olla vaikutusta tilinpäätöstarkastukseen ja taloudellisen raportoinnin sisäiseen valvontaan. Aiemmin tunnistetuista tilintarkastusriskeistä saattaa tulla entistä merkityksellisempiä. Tämä voi johtua muun muassa siitä, että vaikeudet yleisissä taloudellisissa olosuhteissa aiheuttavat arvostamiseen tai joidenkin omaisuuserien arvon palautumiseen liittyviä kysymyksiä. Tilintarkastajan tulisikin uutta tilinpäätösnormistoa tarkistaessa varmistua siitä, että kaikilla tarkastustiimin jäsenillä on tietoa, taitoa ja kykyä arvioida toimeksiantoon liittyvä olennaisen virheellisyden riski ja vaadittavan valvonnan taso oikein.

2.4.2 Teoreettinen viitekehys

Vertailtaessa luvun 2.3.5 pohjalta tilinpäätösraportoinnin vaatimuksia, jotka sisältyvät yhtäältä FAS:iin ja toisaalta IFRS:ään, huomaa eroja olevan runsaasti. IFRS edellyttää paljon tiedonantovelvollisuuksia, joita FAS ei vaadi. Näiden vaatimusten voidaan olettaa parantavan tilintarkastuksen laatua, kun tilintarkastajilla on enemmän tietoa saatavilla jo pelkästä tilinpäätöksestä. Ohtan (2008, 559) mukaan tilintarkastusriskin kasvu informaation lisääntymisen myötä on kuitenkin mahdollista. Tällainen tilanne voi Ohtan mukaan syntyä, jos tarkastettavalla on vahva insentiivi petoksen tekoon (vrt. Shibanon strateginen tilintarkastusriski).

¹⁰ ”Yleisillä talouden vaikeuksilla” Marden ja Brackney viittaavat vuonna 2008 alkaneeseen talouden taantumaa.

Toisaalta verrattuna FAS:iin IFRS mahdollistaa monia vaihtoehtoja erilaisissa kirjaamistilanteissa. Tämä taas lisää riskiä siitä, että yrityksen johdon ja tilintarkastajan mielipide-erot kasvavat eli tilintarkastusriski kasvaa.

Suomalaisia IFRS-raportointia nykyään tekeviä yhtiöitä tarkasteltaessa voidaan siirtymäraporttien perusteella todeta, että IFRS:n mukainen tilinpäätös eroaa huomattavasti FAS:n mukaisesta. Vaihto-omaisuuden tasearvojen osalta kuitenkin eron mediaani on nolla, vaikka muutoksia suurimmalla osalla tarkastelluista yhtiöistä onkin tapahtunut. Siitä, onko IFRS:n mukainen tilinpäätös vaihto-omaisuuden osalta todennäköisesti ”oikeampi” kuin FAS:n mukainen, on kirjoittajan tarkasteleman aineiston perusteella vaikeaa sanoa mitään.

Vaihto-omaisuuden hankintamenon määrittämisessä FAS ja IFRS poikkeavat tavalla, joka saattaa vaikuttaa vaihto-omaisuuteen liittyvään tilintarkastusriskiin. IFRS antaa selkeän ohjeistuksen siitä, että kaikki kiinteät menot on sisällytettävä hankintamenuon, kun taas FAS antaa asiassa epäselvemmän ohjeistuksen. IFRS antaa lisäksi melko yksityiskohtaista ohjeistusta siitä, kuinka kiinteitä menoja luetaan hankintamenuon. Tämä ero voi johtaa Boyntonin ja Kellin (1996, 226) esittämään tilinpäätösnormiston virheelliseen soveltamiseen todennäköisemmin FAS:n kuin IFRS:n soveltajilla. Normiston virheellinen soveltaminen taas saattaa johtaa olennaiseen virheeseen eli tilintarkastusriskin kasvuun.

Vaihto-omaisuuteen liittyvän alimman arvon soveltamisen osalta ero FAS:n ja IFRS:n välillä ei ole yhtä selkeä kuin hankintamenon määrittämisen osalta. IFRS:n mukainen nettorealisointiarvo vastaa FAS:n mukaista jälleenhankintamenua tai luovutushintaa. Nettorealisointiarvon määrittämiseen tosin annetaan IFRS:ssä tarkemmat ohjeet kuin FAS:ssa, mikä on tärkeää ennen kaikkea keskeneräistä tuotantoa arvostettaessa. Näin ollen IFRS:n soveltajilla lienee tässä asiassa pienempi riski soveltaa tilinpäätösnormistoa väärin.

3 EMPIIRINEN AINEISTO JA MENETELMÄT

3.1 Populaatio ja otos

Tutkimuksen populaationa ovat KHT-tilintarkastajat, joita on Keskuskauppakamarin yhteystietohaun mukaan 703 kappaletta (23.8.2010). Heikkilän (2010, 44) mukaan perusjoukon suuruus ei ole ratkaiseva tekijä otoskokoä määrittäessä (ainakaan silloin, kun populaation koko on tuhansia), vaan populaation koko vaikuttaa siihen, tehdäänkö otantatutkimus vai kokonaistutkimus. Heikkilän mukaan kokonaistutkimusta tulee harkita silloin, kun otoskoko on kolmasosa perusjoukosta. Tutkimusyksikkönä on KHT-tilintarkastaja.

KHT-tilintarkastajat ovat Keskuskauppakamarin yhteystietoluettelossa satunnaisessa järjestyksessä. Lisäksi kaikkien KHT-tilintarkastajien oletettiin olevan tässä tutkimuksessa olennaisten seikkojen mukaan keskenään hyvin samanlaisia. Tällaisia seikkoja ovat ennen kaikkea yleinen tietotaso eri tilinpäätösnormistoista sekä tilintarkastusriskin määrittämisestä. Tämä oletus tehtiin sillä perusteella, että KHT-tilintarkastajaksi päästäkseen tilintarkastajalla tulee TTL 6.30 §:n mukaan olla muun muassa ylempi korkeakoulututkinto sekä tietyt laskentatoimen ja verotuksen opinnot suoritettuina ja vähintään kolmen vuoden työkokemus tilintarkastajana KHT-tilintarkastajan alaisuudessa tai hänen tulee olla tietyillä muilla tavoilla osoittanut ammatillisen pätevyytensä.

Otoskoon määrittämiseksi tulisi olla tiedossa populaation kokonaishajonta tai hajonnan sijaan estimaatti populaation prosenttiluvusta. Populaation prosenttiluku on enemmän tai vähemmän karkea arvio. (Manninen & Ylén 2000, 115.) Tässä työssä populaation prosenttiluku määritetään 75:ksi. Arvio on tämän suuruinen ensinnäkin sen takia, että KHT-tilintarkastajien oletetaan olevan melko homogeeninen joukko. Toinen syy tämän arvion

käyttöön on Aksu Arolan (2010, 61) pro gradu –työ ”Kohtaavatko tilinpäätöksen lukijoiden ja tilintarkastajien ajatukset rahoituslaskelmasta?”, jossa on käytetty samaa estimaattia. Arolan työssä ovat tosin mukana myös HTM-tilintarkastajat, mistä seuraa noin kaksinkertainen populaatio tähän työhön verrattuna. Populaation eroavuuden takia otoskoon estimaatitkin eroavat toisistaan. Tässä tutkielmassa valitaan riskitodennäköisyydeksi 5 %. Riskitodennäköisyydellä tarkoitetaan tilastollisessa testauksessa 1. lajin virheen todennäköisyyttä (Manninen & Ylén 2000, 67).

Otoskoon määrittämiseksi lasketaan ensin otoskoko olettaen populaation koko äärettömäksi (kaava 2):

$$(2) \quad d = z_{\alpha/2} \cdot \sqrt{\frac{\theta(100-\theta)}{n_0}} \quad \leftrightarrow \quad n_0 = \frac{(z_{\alpha/2})^2 \theta(100-\theta)}{d^2}, \text{ missä}$$

n_0 = otoskoko (tuntematon)

d = luottamusväli prosentteina, tässä 5

$z_{\alpha/2}$ = kaksisuuntainen kriittinen arvo 5 % riskitasolle, tässä 1,96

θ = populaation prosenttiluku, estimoitu arvo 75

Näillä lähtöarvoilla otoskooksi saadaan 288. Koska populaatio on äärellinen, 703 kappaletta, lasketaan seuraavaksi otoskoko äärellisen populaation laskukaavan (kaava 3) mukaisesti:

$$(3) \quad n = \frac{n_0}{1 + \frac{n_0}{N}}, \text{ missä}$$

n = otoskoko, kun populaation koko on 703

N = populaation koko, tässä 703

Äärellisellä populaation arvolla 703 saadaan otoskooksi 204. Tämä pyöristetään kahteensataan ja lähetetään kyselyt kahdellesadalle KHT-tilintarkastajalle.

Jotta saataisiin selville mahdollinen tilintarkastajan edustaman yrityksen vaikutus vastauksiin, jaettiin populaatio ositetun otannan mukaisesti osiin. Alkulan ym. (1995, 111) mukaan ositettu otanta on yksinkertaista satunnaisotantaa paljon tehokkaampi tilanteessa, jossa halutaan varmistaa jonkin pienehkön ryhmän edustavuus otoksessa. Tässä työssä haluttiin varmistaa, että otoksessa on tilintarkastajia kaikista suurimmista tilintarkastusyrytyksistä. Osituksen kriteerinä toimi siis tilintarkastajan edustama yritys. Yritys toimi osituksen kriteerinä, jotta saataisiin selville mahdolliset yrityskohtaiset erot vastauksissa. Yritykset jaettiin viiteen osaan: PricewaterhouseCoopers, KPMG, Deloitte, Ernst & Young ja muut. Näistä osista valittiin 40 tilintarkastajaa kustakin. Aiemmissa aihealueen tutkimuksissa vastausprosentiksi on saatu noin 30 prosenttia. Näin ollen 200 vastaajasta voitiin olettaa noin 60 vastaavan kyselyyn. Pienimmässä osassa eli pienimmässä yrityksessä oli vain 43 työntekijää (23.8.2010). Alkulan ym. (1995, 111) mukaan otantaan joutumisen todennäköisyys voi vaihdella ositteesta toiseen. Tässä tutkimuksessa se vaihteli suuresti, sillä pienimmässä ositteesta oli 43 työntekijää, joista valittiin 40 otokseen ja suurimmassa ositteesta oli 267, joista valittiin 40 otokseen.

Edellä mainituilla oletuksilla Keskuskauppakamarin yhteystietoluettelosta otettiin satunnaisotannalla kustakin ositteesta 40 tilintarkastajaa. Ositteen lukumäärä jaettiin 40:llä, jolloin saatiin poimintaväli. Esimerkiksi PricewaterhouseCoopersin 161 tilintarkastajasta otettiin 161/40 eli joka neljäs, kunnes 40 tilintarkastajaa oli täynnä.

3.2 Kyselylomakkeen laadinta

Alkulan ym. (1995, 133) mukaan kysymykset jaetaan usein monivalintakysymyksiin ja avoimiin kysymyksiin. Tässä työssä kaikki kysymykset olivat monivalintakysymyksiä lukuun ottamatta henkilön ikää, tilintarkastuskokemusta ja KHT-tutkinnon läpäisyvuotta tiedustelevaa kysymystä. Heikkilän (2010, 50–51) mukaan kysymykset, joissa vastaajalle esitetään vaihtoehtoja, eivät vaadi vastaajaltaan suurta kielellistä lahjakkuutta. Tämän tiedon pohjalta kirjoittaja ajatteli, että monivalintakysymyksiin vastattaisiin helpommin kuin avoimiin kysymyksiin. Lisäksi kirjoittaja ajatteli monivalintakysymysten olevan helpommin kvantifioitavissa kuin avointen kysymysten. Avoimet kysymykset jätettiin avoimiksi, koska vastaajien ikäjakaumasta, tilintarkastuskokemuksesta ja KHT-tilintarkastajana toimimisen pituudesta ei ollut tietoa ennen kyselyn lähettämistä. Heikkilän (2010, 59) mukaan tutkijan tekemä valmis luokitus voisi tällaisissa tilanteissa osoittautua huonoksi ja johtaa siihen, että suurin osa vastauksista olisi yhdessä tai kahdessa luokassa. Kyselylomake pyrittiin laatimaan mahdollisimman tiiviiksi vastausprosentin maksimoimiseksi, mutta kuitenkin siten, että tutkimusongelmaan saadaan kyselyn avulla vastaus. Suurimmassa osassa kysymyksiä käytettiin Likertin asteikkoa, jossa Heikkilän (2010, 53) mukaan useimmiten asteikon ääripäinä ovat täysin eri mieltä ja täysin samaa mieltä. Tässä tutkimuksessa asteikko oli kuusiportainen ja mahdolliset vastausvaihtoehdot olivat: en osaa sanoa, täysin eri mieltä, jokseenkin eri mieltä, ei samaa eikä eri mieltä, jokseenkin samaa mieltä ja täysin samaa mieltä.

Empiirisen aineiston hankinta on Alkulan ym. (1995, 44–45) mukaan usein peruuttamaton vaihe kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Näin siksi, että siinä on kvalitatiiviseen tutkimukseen verrattuna huonommat mahdollisuudet muuttaa aineistonkeruuta tutkimuksen kuluessa tai paikata aineiston puutteita jälkikäteen. Tämän takia kvantitatiivisessa tutkimuksessa korostuu aineiston hankinnan ennakkosuunnittelu. Kerättävien tietojen tulisi paitsi kuvata niitä asioita, joita niillä on tarkoitus tutkia (sisäinen luotettavuus), myös mahdollisesti olla yleistettävissä laajempaan kohdejoukkoon (ulkoinen luotettavuus). Tästä

syystä tässä tutkimuksessa pyrittiin harkitsemaan kysymykset tarkkaan ennen niiden lähettämistä vastaajille.

3.3 Aineiston keruu

Alkula ym. (1995, 42) jakavat kvantitatiivisen tutkimuksen aineistot kahteen päätyyppiin. Ensimmäinen tyyppi on valmiina saatavat, muiden keräämät aineistot. Toinen tyyppi, jos ensimmäisen tyyppin aineistoa ei ole saatavilla, on itse kerättävät aineistot. Tässä työssä tutkija on kerännyt koko empiirisen aineiston itse.

Aineiston keruussa hyödynnettiin Tampereen yliopistolla käytössä olevaa E-lomake-sovellusta. Pyynnöt kyselyyn vastaamiseen lähetettiin KHT-tilintarkastajille E-lomake-sovelluksella, jolloin vastaanottajille näkyi kyselyn lähettäjänä tutkijan Tampereen yliopiston sähköpostiosoite. Kun kyselyt lähetettiin E-lomake-sovelluksella, ei vastaanottajille näkynyt muiden vastaanottajien nimiä eikä sähköpostiosoitteita. Tällainen personoitu sähköposti noudattaa Dillmanin (2007, 368) mukaan tutkimuksessa tarpeellisen luottamuksellisuuden ja muiden vastaanottajien henkilöllisyyden salassapidon periaatetta sekä lisää todennäköisyyttä sille, että kyselyyn vastataan.

Saatteena sähköpostissa oli viesti, jossa selvitettiin lyhyesti mistä kyselyssä on kyse, kuka siitä vastaava tutkija on sekä hänen yhteystietonsa, kenelle tutkimus on suunnattu ja mistä vastaajien tiedot on kerätty. Vastaanottajien saamassa sähköpostissa oli linkki, josta pääsi suoraan vastaamaan E-lomakkeella tehtyyn kyselyyn. Samassa sähköpostissa oli tunnus ja salasana, joita E-lomake-sovellus vastaajalta vaati. Tällä estettiin se, etteivät muut kuin vastaajiksi tarkoitetut KHT-tilintarkastajat päässeet vastaamaan kyselyyn. Kyselyyn vastaaminen saatiin tehtyä erittäin helpoksi tilintarkastajille.

Aineisto analysoitiin kokonaisuudessaan SPSS 16 -ohjelmalla.

3.4 Validiteetti ja reliabiliteetti

Alkulan ym. (1995, 89) mukaan reliabiliteetti ja validiteetti yhdessä muodostavat käytettävän mittarin kokonaisluotettavuuden. Validiteetilla tarkoitetaan mittarin kykyä mitata täsmälleen sitä, mitä se on tarkoitettu mittaamaan. Mittarin alhainen reliabiliteetti taas tarkoittaa sitä, että tapa, jolla mittaustulos poikkeaa muuttujan todellisesta arvosta, vaihtelee satunnaisesti havainnosta toiseen.

Validiteettia pyrittiin maksimoimaan harkitsemalla kysymykset tarkkaan teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Lisäksi kyselylomakkeen testauksella pyrittiin parantamaan myös validiteettia. Reliabiliteetti pyrittiin maksimoimaan lomakkeen testauksella. Testauksen tuloksena kyselyn määrittelyjä tarkennettiin, joitakin kysymyksiä muokattiin sekä muutama kysymys poistettiin kokonaan.

3.5 Aineiston kuvaus

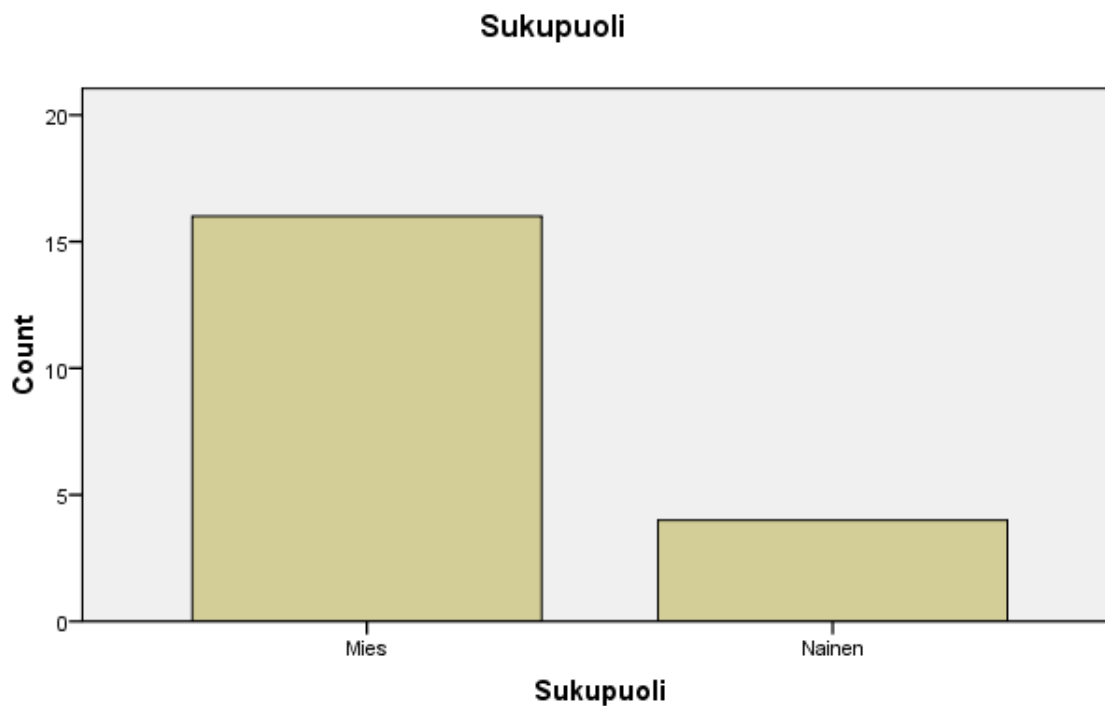
Tässä tutkielmassa kerättyä aineistoa voidaan luonnehtia poikkileikkausaineistoksi. Alkula ym. (1995, 162) jakavat poikkileikkausaineistot kahteen tyyppiin. Ensimmäisessä tyypissä on mukana monta havaintoa, monta muuttujaa ja yksi ajankohta. Toisessa tyypissä on mukana monta muuttujaa ja monta havaintoa usealta ajankohdalta. Tämä tutkielma edustaa ensimmäisen tyypin poikkileikkausaineistoa. Alkulan ym. mukaan tämän tyyppinen poikkileikkausaineisto on tyypillisin tilanne, jossa tutkimusongelman ja aineiston välillä on ristiriita. Lisäksi, jos kysymyksenasettelu on kausaalinen tai muutoin aikaan sidottu tai jos käytetyt teoriat koskettavat prosesseja tai muutoksia, poikkileikkausaineisto on periaatteessa puutteellinen. Tällaisia poikkileikkausaineistoja kuitenkin käytetään niiden

yksinkertaisen ja nopean keräämisen vuoksi. Tämänkin työn kysymyksenasettelu on periaatteessa aikasidonnainen, sillä IFRS-standardien uudistamistyö on jatkuvasti käynnissä (Haaramo 2009, 553). Tässä työssä kuitenkin oletetaan, että IFRS on pysynyt pääperiaatteiltaan melko samanlaisena vuoden 2005 jälkeen, ja pyritään vertaamaan IFRS:n ja FAS:n pääpiirteitä keskenään.

Kyselylomakkeet lähetettiin sähköpostitse 20.9.2010 kahdellesadalle KHT-tilintarkastajalle. Muistutukset kyselyyn vastaamisesta lähetettiin 1.10.2010 niille, jotka eivät kyselyyn olleet vielä vastanneet. Vastauksia saatiin 20 kappaletta 6.10.2010 mennessä. 8 henkilöä ei saanut kyselyä. Näistä kuudelle henkilölle lähetetty sähköposti ei mennyt perille, yhdeltä henkilöltä tuli molemmilla lähetyskerroilla automaattinen poissaoloviesti ja yksi oli äitiyslomalla. Kaksi henkilöä ilmoitti, etteivät he tarkasta IFRS-tilinpäätöksiä, joten he eivät vastanneet kyselyyn. Yksi henkilö ei saanut kummallakaan lähetyskerralla sähköpostin linkkiä auki kyselylomakkeelle tutkijan avustusyrytyksestä huolimatta. Lisäksi kaksi henkilöä ilmoitti, etteivät vastaa kyselyyn. Toinen ilmoitti syyksensä, että kysymykset ja vastausvaihtoehdot eivät mahtuneet yhtä aikaa sivulle, ja ettei hän vastaa kyselyihin, joissa näyttöä pitää ”rollata”. Näin ollen henkilöitä, joilla oli mahdollisuus vastata kyselyyn, oli 187 kappaletta, jolloin vastausprosentiksi tulee noin 11 prosenttia.

Sukupuoli

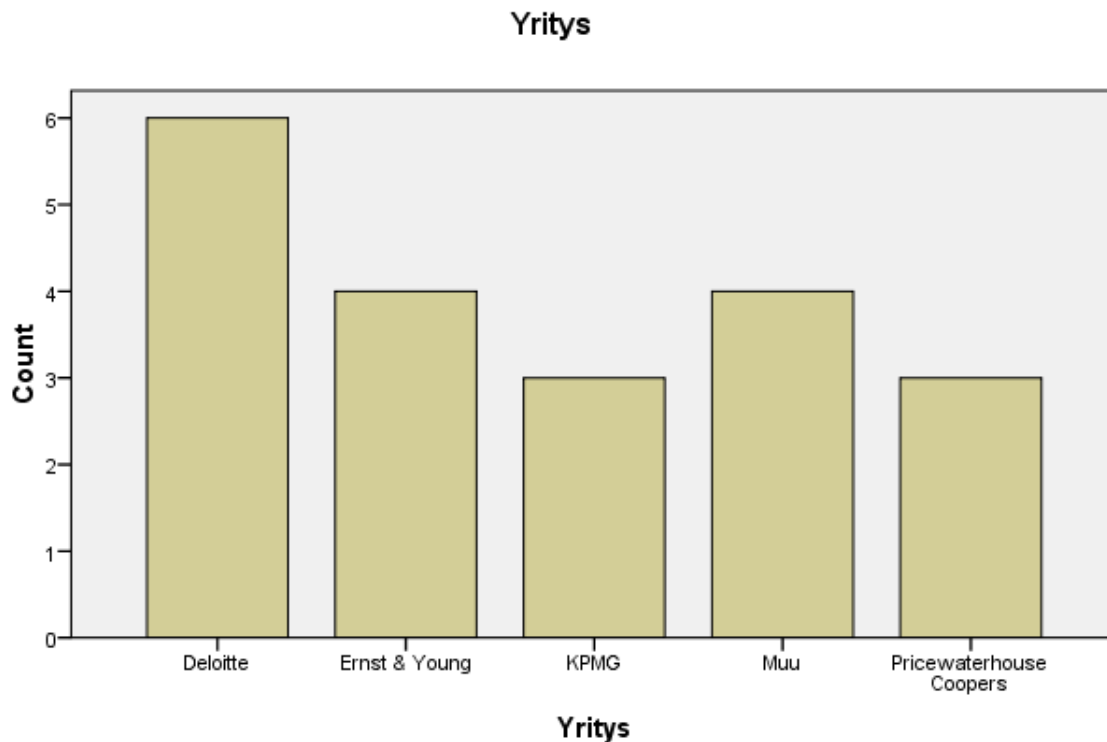
Kuviossa 2 on esitetty kyselyyn vastanneiden KHT-tilintarkastajien sukupuolijakauma. Vastaajista naisia oli 4 kappaletta eli 20 prosenttia ja miehiä 16 kappaletta eli 80 prosenttia. Huomioiden vastanneiden vähäisen määrän tämä vastaa melko hyvin sekä koko populaation (naisia 29,6 %) että koko otoksen (naisia 24,5 %) sukupuolijakaumaa.

Kuvio 2 Vastaajien sukupuolijakauma.

Yritys

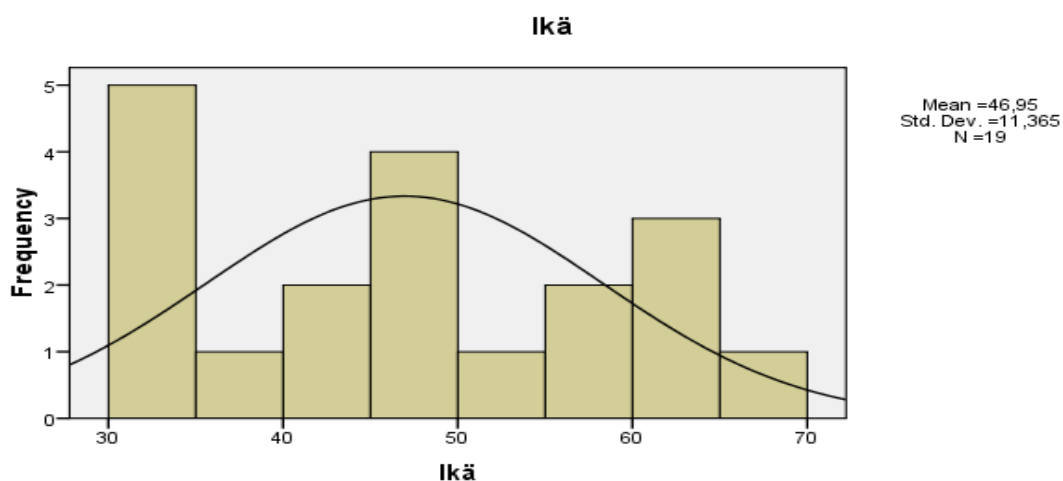
Kuviossa 3 on esitetty kyselyyn vastanneiden henkilöiden edustamien yritysten jakauma. Vastaajia on melko hyvin kaikista yrityksistä. Kaikkein suurinta vastausaktiivisuus on ollut Deloitella, josta kyselyyn on vastannut 6 henkilöä. KPMG:ltä ja PricewaterhouseCoopersista kyselyyn on vastannut vain kolme henkilöä kummastakin. Erojen ei kuitenkaan voida katsoa olevan tässä tilanteessa merkittäviä.

Kuvio 3 Vastaajan edustama yritys.

Ikä

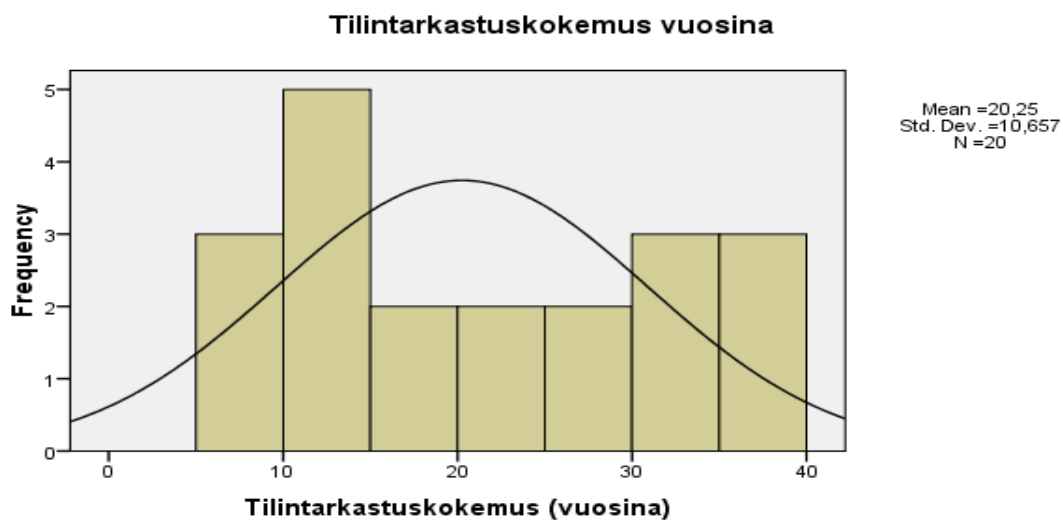
Kuviossa 4 on esitetty kyselyyn vastanneiden henkilöiden ikäjakauma. Kyselyyn vastanneiden keski-ikä on noin 47 vuotta. Kaikista ikäryhmistä väliltä 30–70 vuotta (viiden vuoden ryhmäluokituksella) on vastaajia, mutta laajinta kyselyyn vastaaminen on ollut nuorimmilla, 30–35-vuotiailla KHT-tilintarkastajilla. Näistä viisi henkilöä on vastannut kyselyyn. Yksi vastaaja ei ilmoittanut ikäänsä.

Kuvio 4 Vastaajien ikäjakauma.

Tilintarkastuskokemus

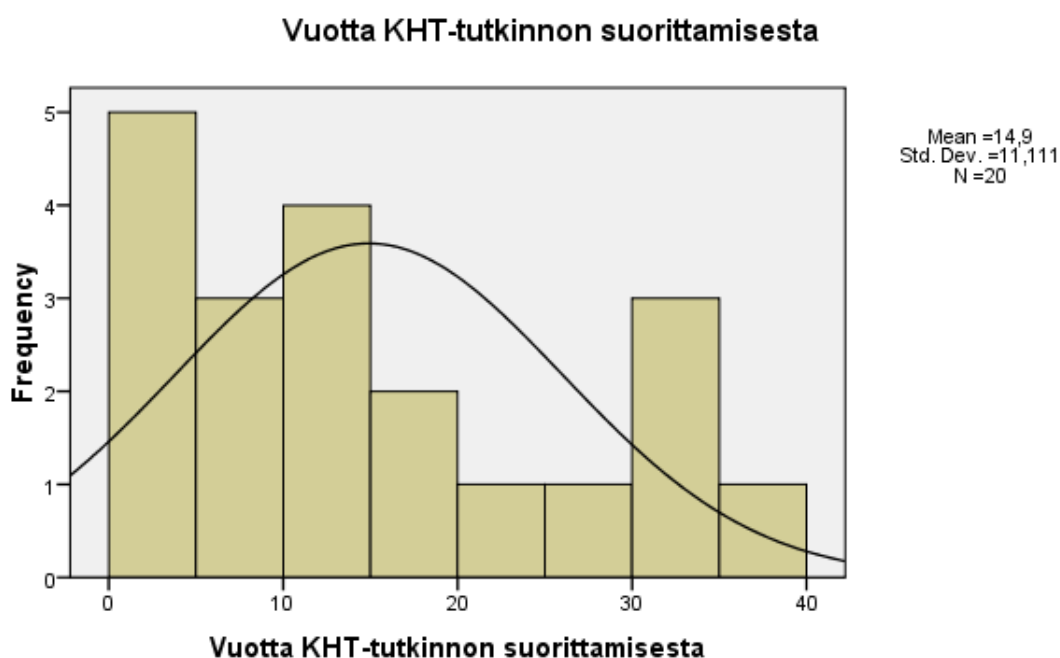
Kuviossa 5 esitetään vastaajien tilintarkastuskokemus. Kuten ikäjakauma, myös kokemusjakauma on hieman vasemmalle vino eli vähemmän kokeneet ovat vastanneet enemmän kyselyyn. Tähän kysymykseen sisältyy kaikki tilintarkastustyö, ei ainoastaan KHT-tilintarkastajana tehty työ.

Kuvio 5 Vuodet, jotka tilintarkastaja on toiminut tilintarkastajana.

Kokemus KHT-tilintarkastajana

Samoin kuin ikäjakauma ja kokemusjakauma, myös kuvio 6 on hieman vasemmalle vino. Kuvio 6 kuvaa sitä, montako vuotta on kulunut vastaajan KHT-tutkinnon suorittamisesta vastaamisen hetkellä. Tämä jakauma on eri asia kuin edellä esitetty kokemusjakauma (kuvio 5), sillä tähän jakaumaan sisältyy vain tilintarkastajan KHT-tilintarkastajana toimivat vuodet.

Kuvio 6 Vuodet vastaajan KHT-tutkinnon suorittamisesta.

Päätoimisuus

90 prosenttia kyselyyn vastanneista toimi päätoimisesti tilintarkastajana. Yksi ilmoitti toimivansa sivutoimisesti, ja yksi ilmoitti olevansa eläköitymässä. Näiden kahden vastauksen voidaan nähdä rajoittavan pieneltä osin kyselyn tulosten luotettavuutta, sillä

sivutoimisilla tilintarkastajilla ei välttämättä ole samoja edellytyksiä vastata kyselyyn kuin päätoimisilla tilintarkastajilla.

Kuvio 7 Vastajien päätoimisuus tilintarkastusammattissa.

4 KESKEISET TULOKSET JA NIIDEN RAJOITUKSET

4.1 Keskeiset tulokset

Kyselylomake jaettiin neljään osaan. Ensimmäisessä osiossa kysyttiin vastaajien taustatietoja. Heikkilän (2008, 48) mukaan kysely kannattaa aloittaa helpoilla kysymyksillä. Tässä kyselyssä muut kysymykset ovat melko monimutkaisia, joten tutkija päätti aloittaa kyselyn taustatietokysymyksillä. Toisessa osiossa kysyttiin vaihto-omaisuuden tarkastamisen ja tilinpäätösnormiston merkityksestä tilintarkastuksessa. Tämän osion tarkoituksena oli kartoittaa sitä, kuinka tärkeitä kyselyn avainkäsitteet ovat tilintarkastuksessa. Kolmannessa osiossa taas kysyttiin tilintarkastusriskistä eri tilinpäätösnormistoissa. Tämän osion oli tarkoitus vastata varsinaiseen tutkimuskysymykseen.

4.1.1 Vaihto-omaisuuden tarkastamisen ja tilinpäätösnormiston merkitys

Taustatietojen jälkeisessä toisessa osiossa kysyttiin KHT-tilintarkastajien mielipiteitä erilaisista vaihto-omaisuuden tarkastamiseen ja tilinpäätösnormiston merkitykseen tilintarkastamisen kannalta liittyvissä kysymyksissä. Kuviossa 8 on esitetty vastausten keskiarvot Likertin asteikolla.¹¹

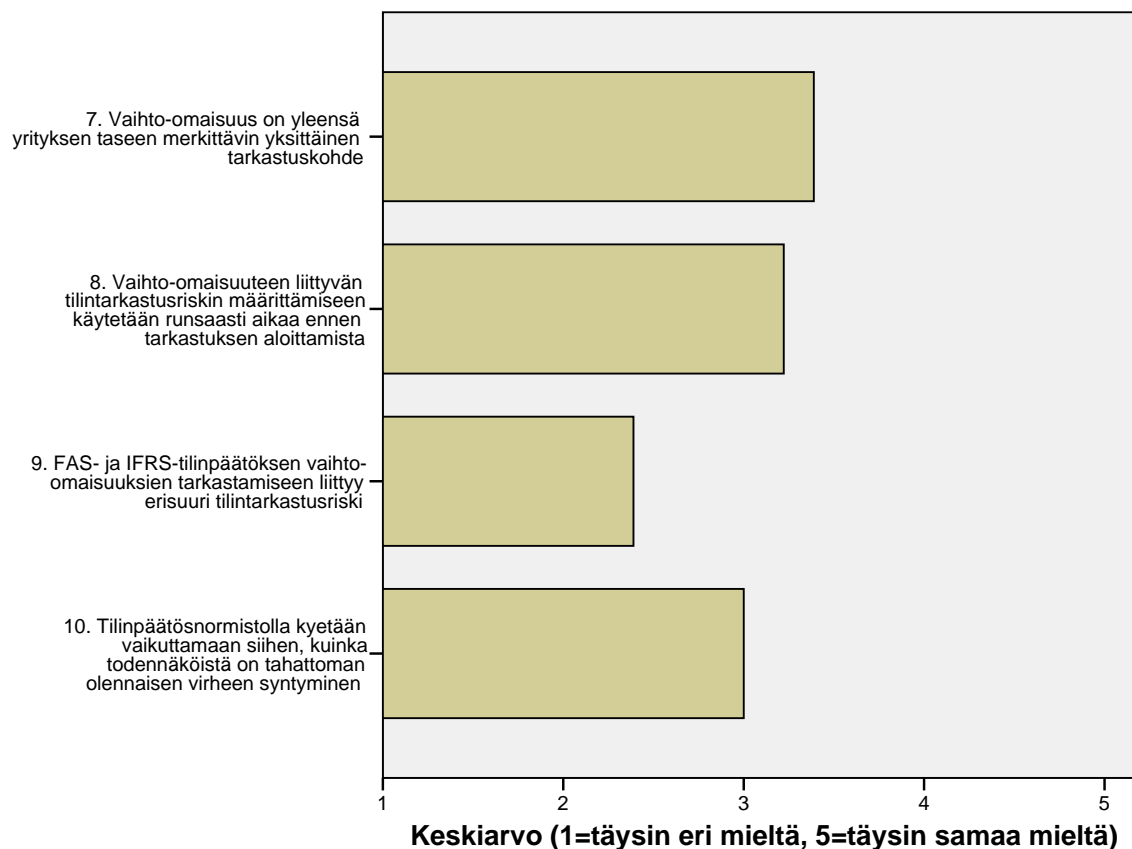
¹¹ Kyselyssä käytettiin Likertin asteikkoa, jossa 1=täysin eri mieltä, 2=jokseenkin eri mieltä, 3=ei samaa eikä eri mieltä, 4=jokseenkin samaa mieltä ja 5=täysin samaa mieltä. Vastaus ”En osaa sanoa” tulkittiin puuttuvaksi vastaukseksi eikä näin ole taulukossa mukana.

Vastaajat olivat kaikkein eniten samaa mieltä siitä, että vaihto-omaisuus on yleensä yrityksen taseen merkittävin yksittäinen tarkastuskohde (keskiarvo 3,42 ja keskihajonta 1,017). Tämä tulos viittaa siihen, että kyselyn kohteeksi on valittu oikea omaisuuserä.

Eniten eri mieltä vastaajat olivat siitä, että FAS- ja IFRS-tilinpäätösten tarkastamiseen liittyisi erisuuri tilintarkastusriski (keskiarvo 2,39 ja keskihajonta 1,145). Tämä tulos antaa jo osittain viitteitä vastauksesta tutkimuksen varsinaiseen tutkimuskysymyksen. Tulos viittaa siihen, että KHT-tilintarkastajat eivät todennäköisesti pidä IFRS-tilinpäätökseen liittyvää tilintarkastusriskiä matalampana kuin FAS:iin liittyvää tilintarkastusriskiä.

Kahden muun osion kysymyksen vastaukset olivat erittäin lähellä keskimmäistä vastausvaihtoehtoa eli ”Ei samaa eikä eri mieltä”.¹² Väitteen ”Tilinpäätösnormistolla kyetään vaikuttamaan siihen, kuinka todennäköistä on tahattoman olennaisen virheen syntyminen” vastaus on sinänsä yllättävä, että sen sisältö on hyvin samanlainen kuin väitteen ”FAS- ja IFRS-tilinpäätöksen vaihto-omaisuuksien tarkastamiseen liittyy erisuuri tilintarkastusriski”. Ensimmäisenä esitetty väite on vain laajempi, koskien vaihto-omaisuuden lisäksi myös muita omaisuuseriä kuin vaihto-omaisuus ja myös muita tilinpäätösnormistoja kuin FAS ja IFRS. Yksi mahdollinen tulkinta vastaukselle on se, että KHT-tilintarkastajat kokevat tilinpäätösnormiston vaikuttavan enemmän vaihto-omaisuuteen kuin muihin tarkastuskohteisiin.

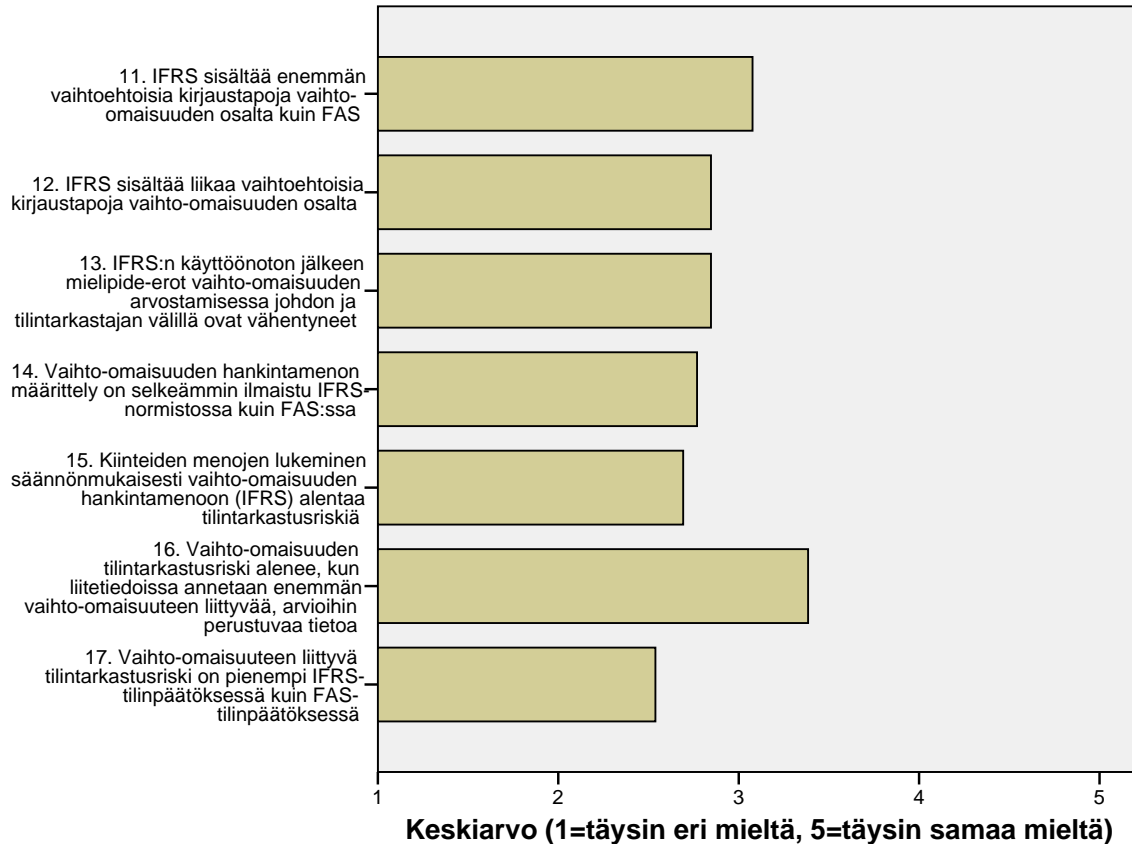
¹² Kysymyksen ”Vaihto-omaisuuteen liittyvän tilintarkastusriskin määrittämiseen käytetään runsaasti aikaa ennen tarkastuksen aloittamista” keskiarvo oli 3,16 ja keskihajonta 1,119. Kysymykselle ”Tilinpäätösnormistolla kyetään vaikuttamaan siihen, kuinka todennäköistä on tahattoman olennaisen virheen syntyminen” vastaavat luvut olivat 3,00 ja 1,188.

Kuvio 8 Vaihto-omaisuuden tarkastamiseen ja tilinpäätösnormiston merkitykseen liittyvien kysymysten vastausten keskiarvot.

4.1.2 Tilintarkastusriski eri tilinpäätösnormistoissa

Kyselyn viimeisessä osassa KHT-tilintarkastajia pyydettiin vastaamaan väitteisiin liittyen tilintarkastusriskiin eri tilinpäätösnormistojen mukaan tehdyissä tilinpäätöksissä. Väitteitä osiossa oli seitsemän, joista viiden vastauksen keskiarvo oli erittäin lähellä lukua kolme eli vastausta ”Ei samaa eikä eri mieltä”. Näistä myös moneen kysymykseen jätettiin vastaamatta tai vastattiin ”En osaa sanoa”, mikä voi viitata siihen, että kysymyksenasettelu oli huono. Vastausten keskiarvot väitteisiin on esitetty kuviossa 9.

Kuvio 9 Vastausten keskiarvot liittyen kysymyksiin tilintarkastusriskistä eri tilinpäätösnormistoissa.

Vastaajien mielestä IFRS ei sisällä enempää vaihtoehtoisia kirjaustapoja vaihto-omaisuuden osalta kuin FAS (keskiarvo 3,06 ja hajonta 1,063). Kysymyksen muotoilu on melko suurpiirteinen. Tämän kysymyksen tarkoituksena olikin kartoittaa tilintarkastajien ensireaktiota siitä, salliiko IFRS enemmän vaihtoehtoisia kirjaustapoja vaihto-omaisuudesta kuin FAS. Vastaajien mukaan IFRS ei myöskään sisällä liikaa vaihtoehtoisia kirjaustapoja vaihto-omaisuuden osalta (keskiarvo 2,94 ja hajonta 0,998).

Tilintarkastajat vastauksista ei voida päätellä, että mielipide-erot yrityksen johdon ja tilintarkastajan välillä vaihto-omaisuuden arvostamisessa olisivat vähentyneet IFRS:n käyttöönoton jälkeen (keskiarvo 2,73 ja hajonta 0,799).

Vaihto-omaisuuden hankintameno ei ole vastaajien mielestä selkeämmin määritelty IFRS:ssä kuin FAS:ssa (keskiarvo 2,82 ja hajonta 0,51). Hankintamenon määrittely on aihealueen teorian mukaan yksi niistä seikoista, jotka mahdollisesti voisivat vaikuttaa vaihto-omaisuuteen liittyvän tilintarkastusriskin määrään. Tämän empirisen aineiston mukaan IFRS:n hankintamenon määrittely ei kuitenkaan alenna tilintarkastusriskiä FAS:n hankintamenon määrittelyyn verrattuna.

Toinen yksittäinen seikka, joka teoriasta rakennetun viitekehyksen mukaan voisi vaikuttaa tilintarkastusriskin määrään, on kiinteiden menojen lukeminen vaihto-omaisuuden hankintamenoon. Vastaajien mielestä IFRS:n mukainen kiinteiden menojen täysin säännönmukainen lukeminen hankintamenoon ei kuitenkaan alenna tilintarkastusriskiä. Vastausten keskiarvo väitteeseen ”Kiinteiden menojen lukeminen säännönmukaisesti vaihto-omaisuuden hankintamenoon (IFRS) alentaa tilintarkastusriskiä verrattuna FAS:n mukaiseen tilanteeseen, jossa sääntely on tulkinnanvaraisempi” oli 2,59 ja hajonta 0,87.

Kolmas teoreettisesta viitekehyksestä johdettu mahdollinen IFRS-tilinpäätöksen tilintarkastusriskiä alentava seikka oli liitetietojen laajempi antamisvelvollisuus. Keskiarvo vastauksista väitteeseen ”Vaihto-omaisuuden tilintarkastusriski alenee, kun liitetiedoissa annetaan enemmän vaihto-omaisuuteen liittyvää, arvioihin perustuvaa tietoa” oli 3,24 ja hajonta 1,200. Vastaajista kaksi ilmoitti olevansa täysin samaa mieltä ja yksi täysin eri mieltä. IFRS-normiston mukaan tehdyssä tilinpäätöksessä tulee antaa enemmän kyseessä olevia tietoja. Näin ollen varovainen tulkinta vastauksista olisi se, että tämä kyseinen piirre IFRS-tilinpäätöksessä alentaa tilintarkastusriskiä verrattuna FAS-tilinpäätökseen.

Viimeisenä esitetystä väitteestä saatiin vastaus varsinaiseen tutkimuskysymykseen. Vastausten keskiarvo väitteeseen ”Vaihto-omaisuuteen liittyvä tilintarkastusriski on pienempi IFRS-tilinpäätöksessä kuin FAS-tilinpäätöksessä” oli 2,44 ja hajonta 0,892.

Kymmenen vastaajista oli täysin eri mieltä väitteen kanssa ja yksi täysin eri mieltä. Täysin samaa mieltä ei ollut yksikään ja jokseenkin samaa mieltä oli kolme vastaajaa. Loput vastaajista eivät olleet samaa eivätkä eri mieltä.

4.2 Katoanalyysi

Katoanalyysin tehtävänä on Alkulan ym. (1995, 113) mukaan osoittaa, kuinka hyvin tai huonosti otoksen rakenne vastaa perusjoukon rakennetta. Tässä tutkimuksessa oletetaan KHT-tilintarkastajat melko homogeeniseksi joukoksi. Ainoat seikat, joiden tutkija ajatteli vaikuttavan kyselyyn vastaamiseen, ovat sukupuoli, tilintarkastajan edustama yritys sekä tilintarkastajan kokemus ja/tai ikä.

Tutkija ei löytänyt informaatiota KHT-tilintarkastajien tutkimushetken kokemusvuosien tai ikävuosien jakaumasta. Tämä asettaa rajoitteen katoanalyysin teolle, sillä tutkija ei pysty vertaamaan vastanneiden ikä- tai kokemusjakaumaa vastaamatta jättäneiden tai kaikkien KHT-tilintarkastajien vastaaviin jakaumiin. Tilintarkastajien edustamien yritysten osuus koko populaatiosta on tutkijalla tiedossa. Lisäksi otoksen vastanneiden ja vastaamatta jättäneiden tilintarkastajien edustamien yritysten jakaumat ovat tutkijalla tiedossa, sillä kaikista suurimmista tilintarkastusyrityksistä sekä ryhmästä ”muut” oli mukana 40 tilintarkastajaa. KHT-tilintarkastajien sukupuolijakaumasta ei löytynyt suoraa tietoa, mutta tutkija teki Keskuskauppakamarin internet-sivuilta löytyvän KHT-tilintarkastajien yhteystietohaun avulla taulukon, jonka mukaan naisia on (14.9.2010) 208 kappaletta (29,6 %) ja miehiä 495 kappaletta (70,4 %). Otokseen valikoitui satunnaisotannalla 49 naista, joka vastaa 24,5 % osuutta koko otoksesta. Näin ollen miesten osuus otannassa oli 151 kappaletta (75,5 %).

Vastaajista naisia oli neljä eli 20 prosenttia ja miehiä 16 eli 80 prosenttia. Huomioiden vastanneiden vähäisen määrän tämä vastaa melko hyvin sekä koko populaation (naisia 29,6 %) että koko otoksen (naisia 24,5 %) sukupuolijakaumaa.

Vastaajien edustamien yritysten jakauma ei vastaa populaation jakaumaa. Deloitte tilintarkastajien kyselyyn vastanneiden osuus kaikista kyselyyn vastanneista on 30 % (osuus populaatiosta 6,1 %). Ernst & Youngilla vastaavat prosenttiosuudet ovat 20 % ja 16,5 %, KPMG:llä 15 % ja 16,8 %, PricewaterhouseCoopersilla 15 % ja 22,9 % ja luokalla ”Muut” 20 % ja 38 %. Otokseen oli kuitenkin välttämätöntä ottaa saman verran tilintarkastajia kaikista yrityksistä, jotta vastauksissa olisi saatu aikaan mahdollisia yritysten välisiä eroja.

Suuren kadon yksi syy saattaa olla se, etteivät kaikki KHT-tilintarkastajat tarkasta IFRS:n mukaan laadittuja tilinpäätöksiä. Vaikka vain kaksi tilintarkastajaa ilmoitti tutkijalle asiasta, saattoi kyselyn saaneiden joukossa olla enemmänkin henkilöitä, jotka eivät IFRS-tilinpäätöksiä tarkasta. Tästä seikasta johtuvan kadon suuruutta on kuitenkin vaikea arvioida, sillä tutkija ei löytänyt aiempaa tutkimusta siitä, kuinka suuri osa KHT-tilintarkastajista tarkastaa IFRS-tilinpäätöksiä.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, *kokevatko KHT-tilintarkastajat vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyvän tilintarkastusriskin laskeneen IFRS:n käyttöönoton johdosta*. Ennakkokäsityksenä kirjoittajalla oli, että tilintarkastusriski on pienentynyt, kun osa Suomessa toimivista yrityksistä on vaihtanut tilinpäätösnormistonsa FAS:sta IFRS:ään.

Aihealueeseen liittyvän teorian sekä tilinpäätösnormistojen ja lakien tutkimisen kautta pyrittiin muodostamaan teoreettinen viitekehys sille, mistä seikoista tilintarkastusriski koostuu, kuinka tilinpäätösnormisto siihen vaikuttaa ja mitä eroja FAS- ja IFRS-normistoissa on seikkojen suhteen, jotka tilintarkastusriskiin vaikuttavat. Lisäksi selvitettiin, kuinka vaihto-omaisuuden tarkastaminen käytännössä toteutetaan. Tilintarkastusriskistä, tilintarkastuksen toteuttamisesta sekä tutkittujen tilinpäätösnormistojen eroista tutkija löysi lukuisia teoksia, mutta vain yhdessä teoksessa käsiteltiin tilinpäätösnormiston vaikutusta tilintarkastajan työhön tilintarkastusriskin määrittämisen kautta. Näistä lähtökohdista teoreettisen viitekehysten luominen oli haastavaa.

Kolmen FAS- ja IFRS-normistoja erottavan asian todettiin voivan vaikuttaa tilintarkastusriskiin. Näitä olivat vaihto-omaisuuden hankintamenon määrittely, kiinteiden menojen lukeminen hankintamenoon ja arvionvaraisten tietojen antaminen liitetiedoissa. Myös varaston kiertojärjestyksen todettiin voivan vaikuttaa tilintarkastusriskiin. IFRS kieltää lifo-periaatteen käytön, ja FAS sallii sen. Tämä ero todettiin kuitenkin merkityksettömäksi jo olemassa olevan kirjallisuuden pohjalta, sillä verotus ei Suomessa salli lifo-periaatteen käyttöä, eli sitä ei Suomessa käytännössä esiinny.

Vaikka vastausten lukumäärä jäi kyselyssä erittäin pieneksi, voidaan saaduista tuloksista vetää varovaisia johtopäätöksiä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, onko IFRS-tilinpäätökseen liittyvä tilintarkastusriski alempi kuin FAS-tilinpäätökseen liittyvä tilintarkastusriski. Tähän kysymykseen saatiin, rajoitukset huomioiden, vastauksena se, että KHT-tilintarkastajien mielestä IFRS-tilinpäätökseen ei liity matalampaa tilintarkastusriskiä kuin FAS-tilinpäätökseen.

Mahdollisista IFRS:n eroista FAS:iin kuitenkin arvionvaraisten tietojen antamisen liitetiedoissa nähtiin alentavan tilintarkastusriskiä. Eron kiinteiden menojen lukemisessa vaihto-omaisuuteen ei nähty vaikuttavan tilintarkastusriskin määrään. Myöskään muutoin erojen vaihto-omaisuuden hankintamenon määrittelyssä ei nähty vaikuttavan tilintarkastusriskin määrään.

Tulosten luotettavuutta ja yleistettävyyttä heikensi ennen kaikkea alhaiseksi jäänyt vastausprosentti. Vastausprosentti jäi yhteentoista niistä, joilla voidaan olettaa olleen mahdollisuus vastata kyselyyn. Vastausprosenttia laski todennäköisesti ainakin se, että kaikki KHT-tilintarkastajat eivät tarkasta IFRS:n mukaan tehtyjä tilinpäätöksiä. Tulosten luotettavuuden kannalta positiivista oli se, että vastanneiden sukupuolijakauma vastasi melko hyvin populaation sukupuolijakaumaa ja se, että vastauksia oli kaikista tilintarkastusyryksistä. Vastanneiden ikä- ja kokemusjakaumat olivat todennäköisesti alaspäin vinoja, sillä ikäluokasta 30–35 vaikutti olevan erittäin paljon vastaajia muihin ikäryhmiin verrattuna. Tosin asiasta ei voida sanoa varmasti, sillä tutkija ei löytänyt KHT-tilintarkastajien eli tutkimuksen populaation ikäjakaumaa.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

Akresh, Abraham D. 2010. A Risk Model to Opine on Internal Control. *Accounting Horizons*, 24:1 (March), 65–78.

Alkula, Tapani, Pöntinen, Seppo & Ylöstalo, Pekka 1995. *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. Juva: WSOY.

Allen, Robert D, Hermanson, Dana R., Kozloski, Thomas M. & Ramsay, Robert J. 2006. Auditor risk assessment: insights from the academic literature. *Accounting Horizons*, 20:2 (June), 157–177.

Antle, R. 1982. The auditor as an economic agent. *Journal of Accounting Research*, 20:2, 503–527.

Ashley, K. & Rissland E. 1987. Compare and contrast: a test of expertise. *Proceedings of AAAI-87*, 273–278.

Boynton, William C. & Kell, Walter G. 1996. *Modern auditing*. New York: Wiley.

Dillman, Don A. 2007. *Mail and Internet Surveys: The Tailored Design Method*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Earley, C. E. 2002. The differential use of information by experienced and novice auditors in the performance of ill-structured audit tasks. *Contemporary Accounting Research*. 19:4, 595–614.

Earley, Christine E., Hoffman, Vicky B. & Joe, Jennifer R. 2008. Reducing management's influence on auditors' judgments: An experimental investigation of SOX 404 assessments. *Accounting Review*, 83:6 (December), 1461–1485.

Fischhoff, B. 1977. Perceived informativeness of facts. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*. (May), 349–358.

Haaramo, Virpi 2009. IASB:n ajankohtaiset tilinpäätöshankkeet. *Verotus: Suomen verolainsäädännön ja verotuskäytännön tuntemusta edistävä aikakausjulkaisu*. 59:5 (Marraskuu), 553–558.

Haaramo, Virpi 2010. PK-yritysten IFRS-tilinpäätösstandardit. *Verotus: Suomen verolainsäädännön ja verotuskäytännön tuntemusta edistävä aikakausjulkaisu* 60:3 (Kesäkuu), 331–337.

Haaramo, Virpi & Rätty, Päivi 2009. *IFRS-Raportointi*. Helsinki: WSOY.

Halonen, Kaarina & Steiner, Maj-Lis 2009. *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Juva: WSOY.

Heikkilä, Tarja 2010. *Tilastollinen tutkimus*. Helsinki: Edita.

Hwang, Sung-Sik, Taeksoo, Shin & Han, Ingoo 2004. CRAS-CBR: Internal control risk assessment system using case-based reasoning. *Expert Systems*, 21:1, 22–33.

Kallunki, Juha-Pekka, Lantto, Anna-Maija & Sahlström, Petri 2008. *Tilinpäätösanalyysi IFRS-maailmassa*. Helsinki: Talentum.

Kennedy, J. 1995. Debiasing the curse of knowledge in audit judgment. *The Accounting Review*. 70, (April), 249–273.

Kunda, Z. 1990. The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*. 108:3, 480–498.

Leppiniemi, Jarmo 2003. *IFRS – Johdon käsikirja*. Helsinki: WSOY.

Leppiniemi, Jarmo & Leppiniemi, Raili 2007. *Oikeat ja riittävät kirjaukset*. Juva: WSOY.

Linnakangas, Esko & Myrsky, Matti 2007. *Verotusmenettely ja muutoksenhaku*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Manninen, Pentti & Ylén, Matti 2000. *Tilastollisen päättelyn käytäntö*. Tampere: TI-Tutkimuspalvelu Oy.

Marden, Ronald E. & Brackney, Kennard S. 2009. Audit risk and IFRS – Does increased flexibility increase audit risk? *The CPA Journal*, June, 32–36.

Mcdaniel, L. S. & Kinney W. R. Jr. 1995. Expectation-formation guidance in the auditor's review of interim financial information. *Journal of Accounting Research*. 33:1, 59–76.

Neilimo, Kari & Näsi, Juha 1980. *Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede : tutkimus positivismin soveltamisesta*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Niiniluoto, Ilkka 1980. *Johdatus tieteenfilosofiaan*. Helsinki: Otava.

Ohta, Yasuhiro 2008. On the conditions under which audit risk increases with information. *European Accounting Review*. 17:3, 559–585.

Riistama, Veijo 1999. *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. Porvoo: WSOY.

Shibano, Toshiyuki 1990. Assessing audit risk from errors and irregularities. *Journal of Accounting Research*, 28, 110–140.

Taloustieto Oy 1995. *Kirjanpito- ja tilinpäätössanasto*. Helsinki: Tammer-Paino Oy.

Troberg, Pontus 2003. *IAS ja kansainvälinen tilinpäätös*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Troberg, Pontus 2007. *IFRS and US GAAP. A Finnish perspective*. Helsinki: Talentum.

Vahtera, Pauli 1986. *Yrityksen valvonta ja tilintarkastus*. Jyväskylä.

VIRALLISLÄHTEET

Arvopaperimarkkinalaki: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19890495>> 25.1.2010

Elinkeinoverolaki <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1968/19680360>> 20.9.2010

IASB May 2008. *Exposure draft of an improved conceptual framework for financial reporting*.

Keskuskauppakamarin internet-sivut <<http://www.keskuskauppakamari.fi>>14.11.2010

KHT-Media 2009. *IFRS-standardit 2009*.

KHT-Media 2008. *Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2008*.

Kirjanpitolaki: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971339>> 25.1.2010

Kirjanpitoasetus: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971336>> 25.1.2010

KILA:n yleisohje:<<http://www.edilex.fi/virallistieto/kilaohje/>> 25.1.2010

Pörssisäätiön internet-sivut. <<http://www.porssisaatio.fi>> 24.1.2010

Tilastokeskuksen internet-sivut <<http://www.stat.fi>> 14.11.2010

Tilintarkastuslaki: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070459>> 22.10.2010

Verotusmenettelylaki: <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19951558>> 14.11.2010

LIITE

KYSELYLOMAKE

Kysely KHT-tilintarkastajille: Vaihto-omaisuuden tarkastamiseen liittyvä tilintarkastusriski: FAS vs. IFRS

Suomalaisten pörssiin listattujen yritysten tuli tehdä ensimmäinen IFRS-tilinpäätöksensä viimeistään vuodesta 2005 (muutamilla poikkeuksilla 2007) lähtien. Kyselyssä on tarkoituksena miettiä tarkastamiesi, IFRS:n käyttöönottoneiden yritysten, osalta aikaa ennen siirtymistä aikaan siirtymisen jälkeen. Kyselyllä pyritään saamaan mielipiteitä siitä, millainen tilintarkastusriski oli vaihto-omaisuudessa ennen vuotta 2005 ja jälkeen vuoden 2005 niillä yrityksillä, jotka ottivat IFRS:n käyttöön vuonna 2005. Mikäli olet tarkastanut ennen tai jälkeen vuotta 2005 IFRS:n käyttöönottoneita yrityksiä, käyvät nekin tarkasteluun yhtä hyvin.

Vaihto-omaisuus määritellään kyselyssä IAS 2:n mukaiseksi. IAS 2:sta sovelletaan kaikkeen vaihto-omaisuuteen lukuun ottamatta: 1. keskeneräiset pitkäaikaishankkeet sekä niihin välittömästi liittyvät palvelusopimukset; 2. rahoitusinstrumentit; sekä 3. maataloustoimintaan liittyvät biologiset hyödykkeet ja maataloustuotteet korjuuajankohtana.

Kyselystä saatuja tietoja käytetään vain Joonas Pekkisen gradua varten, eivätkä yksittäiset vastaukset ole johdettavissa vastaajiin.

1. Taustatiedot

1. Sukupuoli Mies
 Nainen

2. Syntymävuosi

Deloitte
 3. Yritys Ernst & Young
 KPMG

- PricewaterhouseCoopers
- Muu

Kiinnitä otsikkorivi	Kyllä	Ei, vaan sivutoimisesti	Muu, mitä?	Mitä?
4. Teetkö tilintarkastusta päätoimisesti?	☐	☐	☐	<input style="width: 100px; height: 20px;" type="text"/>
5. Tilintarkastuskokemus (vuosina)	<input style="width: 100px; height: 20px;" type="text"/>			
6. Vuosi, jona läpäisit KHT-tentin?	<input style="width: 100px; height: 20px;" type="text"/>			

2. Vaihto-omaisuuden tarkastamisen ja tilinpäätösnormiston merkitys

Valitse seuraavista mielestäsi sopivin vaihtoehto.

Kiinnitä otsikkorivi	Täysin eri mieltä	Jokseenkin eri mieltä	Ei samaa eikä eri mieltä	Jokseenkin samaa mieltä	Täysin samaa mieltä	En osaa sanoa
7. Vaihto-omaisuus on yleensä yrityksen taseen merkittävin yksittäinen tarkastuskohde	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Vaihto-omaisuuteen liittyvän tilintarkastusriskin määrittämiseen käytetään runsaasti aikaa ennen tarkastuksen aloittamista	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. FAS- ja IFRS-tilinpäätöksen vaihto-omaisuuksien tarkastamiseen liittyy erisuuri tilintarkastusriski	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Tilinpäätösnormistolla kyetään vaikuttamaan siihen, kuinka todennäköistä on tahattoman olennaisen virheen syntyminen tilinpäätökseen	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3. Tilintarkastusriski eri normistojen mukaisissa tilinpäätöksissä

Valitse seuraavista mielestäsi sopivin vaihtoehto.

